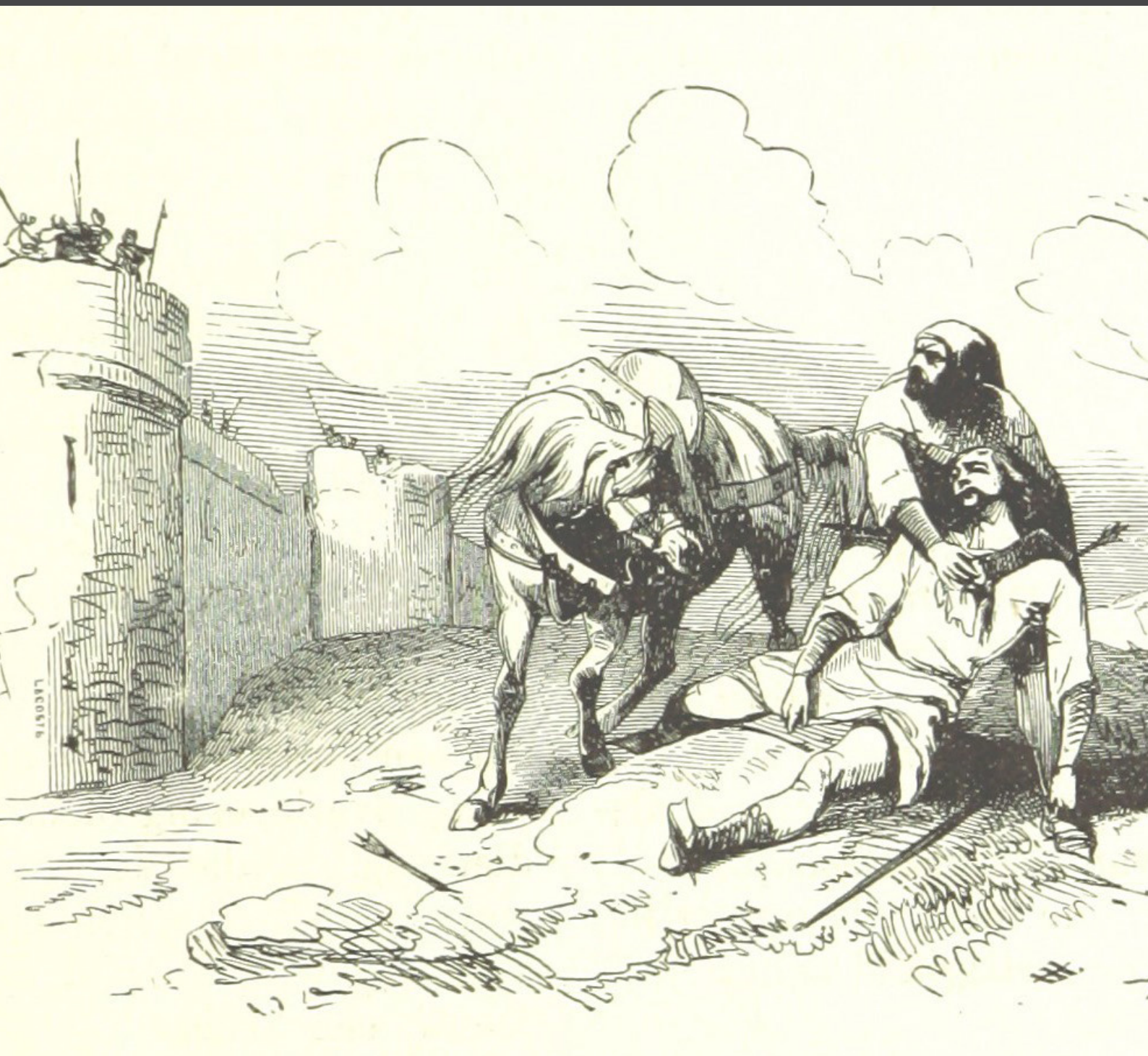

Het LAND van AALST

Jaargang LXXVIII • 2026
Nummer 1

Het LAND van AALST

TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging 'Het Land van Aalst', met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, de Stad Aalst, de Stad Ninove en Erfgoedcel Denderland.

Lidmaatschap van de vereniging:

Steunend lid: € 20

Te storten op:

IBAN BE33 3930 3032 7646

BIC: BBRUBEBB

t.a.v. Het Land van Aalst,
Asserendries 118, 9300 Aalst

Tijdschrift vereniging:

Verschijnt 3x per jaar

Gratis op de website

Fysieke exemplaren op aanvraag

De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid het 'Land van Aalst' in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oost-Vlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender). Initiatiefnemers en stichters waren † Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en † Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens † Arthur Broeckaert, † Hendrik Vangassen (voorzitter 1954-63), † Jozef Van Cleemput, † Jozef De Brouwer, † Valère Gaublomme, † Frits Van Acker, † Basiel Boel, † Marcel Cornelis en † Jules Pieters. Latere voorzitters waren † Jozef Borremans (1953-1954), † Frits Courteaux (1963-1980), † Luc De Rijck (1980-1984) en Luc Robijns (1984-2020).

Het bestuur van de vereniging:

Luc Robijns • *erevoorzitter*

Bart Cherretté • *voorzitter*

Michel Igual Pacheco • *ondervoorzitter*

Marcel Cock †, Pieterjan De Coninck, Lieve De Mecheleer, Tom De Ridder, Luc Geeroms, Mieke Van Damme, Dirk Van de Perre, Erwin Van der Hoeven, Wouter Van der Spiegel, Georges Vande Winkel, Reinoud Vermoesen.

Meewerkende leden:

Louis De Cock, Bart Merckaert, Geert Van Bockstaele, Bart Van Langenhoven, Marc Uyttersprot en Wilfried Vernaeve

Redactiesecretariaat:

Pieterjan De Coninck

Wouter Van der Spiegel

wouter.vanderspiegel@belgacom.net

Ledenadministratie en algemene correspondentie:

Mieke Van Damme

Asserendries 118, 9300 Aalst • tel. 053 21 63 30

vdmieke@skynet.be

Het logo werd ontworpen door Bram Overlaet. Het representeert het wapenschild van de twee steden Aalst en Geraardsbergen, met verwijzing naar de vijf baronieën Rode, Gavere, Zottegem, Boelare en Schorisse.

hetlandvanaalst@gmail.com • <http://www.hetlandvanaalst.be>

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.

Zetel van de vereniging: Asserendries 118, 9300 Aalst.

Vormgeving: Arnoud Jensen

ISSN 0778-7731

VAN DE REDACTIE

Ons tijdschrift in 2026

Beste lezers,

Het jaar 2026 luidt een periode van verandering in voor de geschiedkundige vereniging *Het Land van Aalst*. We kiezen resoluut voor een verdere digitalisering van ons tijdschrift, dat we voortaan uitsluitend in digitale vorm en driemaal per jaar laten verschijnen. Lezers die toch nog een gedrukte versie wensen, kunnen dit zelf nog via “print on demand”/afdruk op aanvraag regelen.

Tegelijk nemen we afscheid van Reinoud Vermoesen als redactiesecretaris. In 2019 gaf hij een nieuwe dynamiek aan het tijdschrift *HLvA* door een nieuw formaat en een vernieuwde lay-out. De digitale ontplooiing trok hij ook door in de nieuwe reeks: *Het Land van Aalst EXTRA*, waarin geïnteresseerde auteurs de mogelijkheid krijgen om hun studie te publiceren als monografie. Naast zijn drukke professionele taak aan de UAntwerpen, verzorgde hij nauwgezet de contacten met auteurs, drukker en vormgever. Het bestuur wil hem uitdrukkelijk danken voor zijn jarenlange inzet, nauwgezetheid en grote betrokkenheid.

Gelukkig blijft Reinoud actief binnen het bestuur, zodat *Het Land van Aalst* ook in de toekomst kan blijven rekenen op zijn expertise en historische inzichten. De redactionele taken worden voortaan uitgevoerd via een duobaan door onze bestuursleden Pieterjan De Coninck en Wouter Van der Spiegel (foto rechts).

Ondanks deze veranderingen blijven de doelstellingen van onze vereniging onverminderd gelden. *Het Land van Aalst* wil het lokaal en regionaal historisch onderzoek in de voormalige kasselrij Het Land van Aalst (de geografische regio tussen de Schelde en de Dender) stimuleren, de kennis van de plaatselijke en regionale geschiedenis verspreiden en bijdragen aan het behoud van het historisch patrimonium.

In dit eerste nummer van 2026 kan u lezen hoe de plaatselijke en regionale geschiedenis de landsgrenzen zelfs overschrijdt. De perikelen waarin Iwein van Aalst een belangrijke rol speelde, illustreert dat een klein gebied zoals het graafschap Vlaanderen als speelbal van de internationale politiek een belangrijke bijrol kan spelen. Het toont ook dat rauwe machtspolitiek van alle tijden is en kan helpen de huidige situatie te relativiseren. De tweede bijdrage toont dat ook (arbeids)migratie geen nieuw fenomeen is. Van Ninove naar Duitsland en door WO I ook terug ... De lotgevallen van een familie Vlaamse Duitsers, die op verschillende vlakken sporen achterlieten.

En tot slot een boek over een spion, dat per definitie de landsgrenzen overstijgt, maar in dit geval ook een link met Aalst heeft. Het boek over Carlos Holemans wordt belicht in “*In de kijker*” en de schoonfamilie Van der Elst in een aansluitende bijdrage.

Via deze weg danken wij onze leden en lezers hartelijk voor het vertrouwen dat zij in onze vereniging stellen. Wij hopen van harte dat we ook de komende jaren op jullie steun kunnen blijven rekenen.

De antagonist van Iwein van Aalst: graaf Willem Clito

Wouter Van der Spiegel

Nu het herdenkingsjaar 2028 met rasse schreden nadert, past het in te zoemen op de context waarin Iwein van Aalst (° ca. 1090, 1127, + 1145)¹ zijn historische toespraak hield. Vermits ze beschouwd wordt als het eerste pleidooi voor het constitutionalisme – bijna 100 jaar voor de Magna Charta – zou ze wereldberoemd moeten zijn. Eigenlijk heeft Iwein² dit te danken aan zijn tegenspeler: Willem Clito³ (°1102, + 1128), tegen wie hij verbaal van leer trok. Deze laatste heeft in Vlaanderen nochtans een slecht imago. In de Kortrijkse gravenkapel in de O. L. Vrouwekerk heeft hij zelfs geen plaatsje gekregen tussen de portretten van de andere Vlaamse graven ...

De hamvraag van dit historisch actueel artikel ligt dus voor de hand: hoe komt het dat Willem Clito een slechte naam heeft in Vlaanderen en is dat terecht?

Voor het antwoord op die vraag hebben we ons grotendeels gebaseerd op werken van Amerikaanse mediëvisten.⁴ O.a. Sandy HICKS, *The impact of William Clito upon the constitutional politics of Henry I of England*, - *Viator*, 10, p. 1 – 21, 1979. Sandy HICKS, *England's King Henry and the Flemish succession crisis of 1127-1128 - Quidditas, Journal of RMMRA*, vol.2, p. 41-49, 1981. Sandy HICKS, *From Tinchebrai to Alost : a study of the diplomacy and warfare between King Henry I and his continental rivals for control of Normandy, 1106-1128*. 1974. Jeff RIDER en Alan MURRAY. *Galbert of Bruges and the historiography of medieval Flanders*. 2009. Jeff RIDER, *God's scribe. The historiographic art of Galbert of Bruges*. 2001.

Het is opmerkelijk dat er in de VS zoveel - weinig bekende - interesse is voor de middeleeuwse geschiedenis van Vlaanderen. Mogelijks door het gebrek aan middeleeuwse geschiedenis in de VS zelf bij de Europese immigranten ...

---

1. Ter situering hebben we tussen geboorte- en sterftejaar het jaar vermeld waarin de persoon in kwestie graaf, koning, hertog, ... werd.

2. Iwein: in het Latijn "Euvenus" of "Ivanus" (soms vertaald als 'Ivo'), in het Engels "Ivan" of "Evain", in het Frans "Euven" of "Iwain"... Als familienaam wordt vaak Iwein van Gent, heer/graaf van Aalst vermeld..

3. In het Engels: William Clito en in het Frans: Guillaume Cliton. Clito is een toevoeging, een soort epitheton ornans en betekent "koninklijk geborene", "prins".

4. En op de bronnenuitgave van de kronieken van Galbert VAN BRUGGE (*De moord op graaf Karel de Goede*) en van Ordericus VITALIS (*Histoire de Normandie - Histoire ecclesiastique*).

De naam Iwein: is afgeleid van het Keltische “*esugenios*”, wat betekent “goed, edel geboren”.

Deze naam was in de middeleeuwen populairder dan nu. Dat was te verklaren doordat Yvain (Yvain) volgens de Arthurlegende een ridder van de Ronde Tafel was. Hij was de zoon van Urien, in de 6de eeuw koning van Rheged in Zuid-Schotland. Yvain redde een blauwe leeuw van een enorme moerasslang en zo werden ze een geducht duo.

In de 12de eeuw werd Iwein in Vlaanderen meer en meer gebruikt als doopnaam. Volgens prof J. Janssens wijst dit op banden met Engeland. Sinds de 10de eeuw had de Sint-Pietersabdij bezittingen in Engeland en de voorouders van Iwein van Aalst waren toen reeds *advocatus* van die abdij.⁵

Willem Clito: slechterik of slachtoffer?

Willem Clito werd in 1127 als pion van de Franse koning Lodewijk VI de Dikke (° 1081, 1108, + 1137) naar voor geschoven om de geliefde, maar vermoorde graaf van Vlaanderen, Karel de Goede (° ca. 1084, 1119, + 1127), op te volgen. Dat is op zich reeds voldoende om in de Vlaamse historiografie als boeman gebrandmerkt te worden. Bovendien verbrak hij reeds in zijn eerste regeringsjaar enkele beloften in verband met belastingen en vrijheden van de steden in het Vlaamse graafschap. Daarenboven was hij meer veldheer dan politicus of diplomaat waardoor hij eerder met de wapens antwoordde. In juni 1128 bracht hij de -nadien eveneens geliefde- graaf Diederik van den Elzas als toenmalige rivaal en kroonpretendent bijna een beslissende nederlaag toe in de slag bij Axpoele (bij Tielt). De eindzege bij de belegering van Aalst (eind juli 1128) lag bij de Hertshaag voor het grijpen, tot een miraculeuze verwonding van Willem Clito een einde maakte aan de belegering en een paar dagen later ook aan zijn leven.

Er is nochtans een tijd geweest dat Willem Clito door de toenmalige Vlaamse graaf, Boudewijn VII met de Bijl (°1093, 1111, +1119), in de armen werd gesloten wegens het adagium ‘de vijand (Willem Clito) van mijn vijand (de Engelse koning Hendrik I) is mijn bondgenoot’. De vader van Boudewijn VII was Robrecht II van Jeruzalem⁶, graaf van Vlaanderen van 1093 tot 1111. Hij sneuvelde in de strijd tegen Theobald, graaf van Blois, tevens neef en bondgenoot van Hendrik I (Henry I Beauclerc), koning van Engeland en hertog van Normandië (° 1068, 1100, + 1135). Dit laatste gebied was in die tijd bijna belangrijker dan Engeland, maar het zorgde er ook voor dat de Engelse koning als Normandische hertog eigenlijk ondergeschikt was aan de Franse koning... De ironie van het lot wil dat ook Boudewijn VII deelnam aan een oorlog (1117-18) met de Franse koning Lodewijk VI en de graaf van Anjou tegen diezelfde Engelse koning Hendrik I om het hertogdom Normandië te heroveren voor Willem Clito. Graaf Boudewijn VII stierf kort daarna (1119) aan de verwondingen opgelopen tijdens die oorlog.

De Engelse koning Hendrik I had het gemunt op Willem Clito, die nochtans zijn neefje was (het enige kind van zijn oudere broer). Deze koninklijke familietragedie⁷ begon bij Willem I de Veroveraar (° ca. 1028, + 1087) die sinds de dood van zijn

Figuur 1. Willem Clito.
Bron: *Flandria illustrata*,
1641. Wikiwand.

5. Jozef JANSSENS, e.a. *Arturus Rex. Koning Artur en de Nederlanden*. Leuven, 1987.

6. Tijdens de eerste kruistocht was hij één van de leidende figuren, samen met Robert Curthose, de hertog van Normandië én de vader van Willem Clito.

7. Dat de familiebanden in koninklijke middens vaak niet probleemloos zijn blijkt ook uit recentere voorbeelden in het Belgische en Britse koningshuis.

vader in 1035 hertog van Normandië was en door de befaamde slag bij Hastings (1066) koning van Engeland werd. Hij was in 1053 gehuwd met Mathilde van Vlaanderen (° ca. 1031, 1066, + 1083) en ze kregen vier zonen (waarvan de tweede oudste verongelukte voor de dood van zijn vader).

Voor zijn opvolging had Willem van Normandië voorzien dat zijn oudste zoon, Robert Curthose⁸ (° 1054, 1087, +1134), hertog van Normandië zou worden. Zijn middelste zoon, Willem II Rufus⁹ (° 1060, 1087, + 1100), zou dan koning van Engeland worden. Dat gebeurde ook bij het overlijden van vader Willem in 1087, maar Willem Rufus kwam in 1100 om bij een jachtongeval. Hij was niet gehuwd en had geen wettige opvolger en ook geen onwettige kinderen. Wat volgens chroniqueurs uit die tijd (o.a. Orderic Vitalis in de *Histoire de Normandie*) een aanwijzing was voor zijn homoseksuele geaardheid, in combinatie met de “welriekende mannen die in zijn gezelschap vertoefden”...

De jongste zoon, Hendrik I (° 1068, 1100, + 1135) had enkel een som geld geërfd. Door het plotse overlijden van zijn broer¹⁰, zag hij zijn kans schoon om koning van Engeland te worden, te meer daar zijn oudste broer als hertog van Normandië in 1096 vertrokken was met de 1ste kruistocht. Pas in 1100 was hij op de terugweg.

Figuur 2. Drie zonen van Willem de Veroveraar: Willem Rufus, Henry I en Robert Curthose.
Bron: WPimages.

Tijdens de heenreis had Robert Curthose in Zuid-Italië, wachtend op de oversteek naar het Heilig Land, kennis gemaakt met de graaf van Conversano (Apulië) en diens dochter, Sybille. Blijkbaar was hij danig onder de indruk want op de terugweg, vier jaar later, huwde hij haar. Hierdoor werd ze hertogin van Normandië en in afwezigheid van haar echtgenoot trad ze op als regentes. Wat ze volgens tijdgenoten¹¹ beter deed dan haar man, die de naam had onbezonnen en politiek onhandig te zijn...

In 1102 beviel ze van hun zoontje, Willem Clito. Maar het jaar daarop overleed ze reeds... Volgens kroniekschrijver Ordericus Vitalis in zijn *Ecclesiastical History* zou dit ten gevolge van een vergiftiging geweest zijn... Mogelijks was dit een traumatische ervaring voor de jonge peuter.

8. Curthose verwijst naar zijn kleine gestalte.

9. Rufus is een toespeling op zijn rood haar/gezicht.

10. Volgens de *Anglo-Saxon Chronicle* was het geen echt jachtongeval, maar een moord vermomd als jachtongeval. Maar voor deze complottheorie is geen afdoende bewijs geleverd.

11. O.a. Robertus DE MONTE in de *Gesta Normannorum Ducum*.

Figuur 3. De slag bij Tinchebray.
Bron: Rohan_Master, illustrator. 1420-40
Wikimedia.

Tot overmaat van ramp werd zijn vader na de slag bij Tinchebray (Normandië) in 1106 gevangen genomen (levenslang) door diens jongere broer Hendrik I, die zijn positie als koning van Engeland stevig geconsolideerd had en nu ook het hertogdom Normandië overnam van zijn broer... Een koningsdrama en familievete in het kwadraat...

In de praktijk leefde Willem Clito dus op de psychologisch belangrijke kleuterleeftijd als een wees. Het kan niet anders dan dat dit een grote invloed had op zijn verdere leven. Het heroveren van Normandië en het bevrijden van zijn vader worden vaak als een droom van de jonge Willem Clito omschreven.¹² Logische en rechtmatige wensen die de jonge man als twee dwanggedachten of obsessies niet kon loslaten, is waarschijnlijk dichterbij de realiteit...

In 1112 wou de Engelse koning Hendrik I zijn neefje naar het hof in Engeland overbrengen om zo meer controle en invloed te hebben op een mogelijke rivaal en troonpretendent (zeker in Normandië, maar mogelijks ook in Engeland). Diens voogden slaagden erin te vluchten en hem onder te brengen in Vlaanderen, aan het hof van zijn neef graaf Boudewijn VII Hapkin met de Bijl (°1093, 1111, + 1119) in Brugge. Beiden hadden graaf Boudewijn V als overgrootvader. De grootmoeder van Willem Clito, Mathilde van Vlaanderen, was de zus van Robrecht I de Fries, die de grootvader was van Boudewijn VII. In 1116 werd Willem Clito daar door de Vlaamse graaf geridderd als veertienjarige knaap.

Door kroniekschrijver Ordericus Vitalis werd Willem Clito omschreven als “jeune homme de beaucoup de valeur”¹³, “brave, handsome, and highspirited”¹⁴. Ordericus Vitalis¹⁵ (° 1075, + ca. 1142) was een monnik in de Normandische abdij van Saint-Evroult en begon zijn kroniek ca. 1100. Hij schreef met sympathie over de Normandische leiders: Willem Clito was “de natuurlijke leider”, maar was ook “voor het ongeluk geboren”... Al die tegenslagen waren de wil van God en een bestraffing van zonden van zijn familie. Omgekeerd was het succes van “zijn boze oom”, koning Hendrik I, een goddelijke beloning...

1ste Normandische rebellie

In 1118 vormde zich een machtige coalitie van Normandische edelen die ontgoocheld waren in Hendrik I, samen met de Vlaamse graaf Boudewijn VII, de graaf van Anjou Fulco V en de Franse koning Lodewijk VI.

In de slag bij Brémulle (20/08/1119) trok Hendrik I aan het langste eind en diens zoon, William Athelling (Adelin)(°1103, 1118, +1120), de enige wettige zoon van Hendrik I, werd bekrachtigd als hertog van Normandië. Matilda (°1111), de dochter van Fulco V, graaf van Anjou, werd in 1119 uitgehuwelijkt aan William Aetheling om het vredesakkoord te bezegelen.

12. Raoul C. VAN CAENEGEM, *Galbert of Bruges and “Law is politics”*. – Jeff RIDER en Alan MURRAY, *Galbert of Bruges and the historiography of medieval Flanders*, p. 40.

13. *Histoire des Normands*.

14. *Ecclesiastical history*.

15. Voor Iwein van Aalst heeft hij weinig positieve woorden over: “verrader, listig, samenzweerder, ...” Ordericus stelt ook verkeerdelijk dat hij betrokken was bij de moord op Karel de Goede... Deze fout relativeert de historische waarde van zijn getuigenis. Prof. Raoul C.VAN CAENEGEM is zeer kritisch over sommige passages: “Hij slaat de bal herhaaldelijk mis of beweegt zich zelfs in het rijk der fantasie” (*Ordericus Vitalis en het graafschap Vlaanderen*, p. 3 – 12. -<https://openjournals.ugent.be/gvg/article/69702/gallery/193940/view/>).

Figuur 4. De Engelse koning Hendrik I ontvangt Franse gezanten nabij Gisors.
Bron: Kroniek van Saint-Denis, 1332-1350.
– Wikimedia commons.

2de Normandische rebellie (1123/24)¹⁶

Toen William Athelling, in 1120 omkwam bij een schipbreuk, verhoogde dit plots terug de kansen van Willem Clito om hertog van Normandië te worden. Door dat overlijden eiste de graaf van Anjou de bruidsschat voor zijn dochter, o.a. verschillende kastelen en steden in het graafschap Maine (gelegen tussen Normandië en Anjou), terug. Maar de Engelse koning weigerde daarop in te gaan.

Daarop regelde Fulco V in 1123 een huwelijk tussen zijn oudere dochter Sybille met Willem Clito, tegenstander van de Engelse koning en tevens diens oom. Deze percipieerde dit als een oorlogsverklaring. Enkele Normandische edelen die de aanspraken van Willem Clito als hertog van Normandië steunden, namen de wapens op tegen Hendrik I. Ze werden echter in de slag bij Bourghéroulde (26/3/1124) verslagen.

Tot overmaat van ramp schakelde de Engelse koning Hendrik I paus Calixtus (° 1060, + 13/12/1124) in om het huwelijk tussen Willem Clito en Sybille te laten ontbinden, zogezegd wegens te nauwe bloedbanden. Dat lukte eind augustus 1124 mits banvloeken en excommunicatiedreigingen, vooral tegen de schoonvader, graaf Fulco V van Anjou. Eigenlijk gebeurde die ontbinding meer uit schrik dat de samenvoeging van Normandië en het graafschap Anjou een te grote bedreiging zou zijn voor de Engelse koning Hendrik I.¹⁷

Wat mogelijks ook een rol speelde is dat Clementia¹⁸, de zus van paus Calixtus (geboren als Guido van Bourgondië), in 1119 hertrouwd was met Godfried I, hertog van Leuven en Neder-Lotharingen (° ca. 1063, + 1139). Die was in 1121 schoonvader geworden van de Engelse koning Hendrik I (ca. 1068, + 1135), door het huwelijk met diens 16-jarige dochter Adelheid (° ca. 1105, + 1151). Door het onverwacht overlijden van diens enige wettige zoon wou de 55-jarige Hendrik I, die sinds 1118 weduwnaar was, blijkbaar nog vlug voor een mannelijke opvolger zorgen... Ook edele jonkvrouwen werden dus ingezet als broedmachines. Maar in dit geval mislukte het plan.

Door dit huwelijk had de Engelse koning er met de hertog van Leuven wel een machtige bondgenoot bij. Dit ondervond ook Iwein van Aalst...

Figuur 5. Sybille van Anjou op de voorgevel van de H. Bloedkapel te Brugge.
Foto: Eline Van der Spiegel.

¹⁶. De Amerikaanse historica Sandy HICKS bestempelt deze rebellieën in haar doctoraat met enige dramatische overdrijving of Californische humor als "continentale oorlogen"...

¹⁷. Tien jaar later, in 1134, regelde de Engelse koning Hendrik I een huwelijk tussen Sibylle van Anjou en zijn Vlaamse bondgenoot, graaf Diederik van den Elzas...

¹⁸. Clementia van Bourgondië (° ca. 1078, + 1133) was door haar huwelijk in 1090 met Robrecht II (° ca. 1065, + 1111) gravin van Vlaanderen en door de 1ste kruistocht ook regentes.

Burgeroorlog in Vlaanderen (op internationaal schaakbord)¹⁹

In januari 1127 hertrouwde Willem Clito met Johanna (Jeanne) de Montferrat²⁰ (ca. 1107, + 1191), een dochter uit het 2de huwelijk van Gisela van Bourgondië, nl. met markgraaf Reinier van Montferrato (Piëmont, N-Italië). Dit was de halfzuster van de Franse koningin Adèle (Adelaïde). Hiermee had de Franse koning toch nog een meesterlijke tegenzet gevonden om het diplomatiek geschaak van de Engelse koning wat tegenwerk te bieden.

Door de moord op de Vlaamse graaf Karel de Goede (van Denemarken)²¹ (° ca. 1080, 1119, + 1127) begin maart 1127 verloor de Engelse koning Hendrik I een belangrijke bondgenoot. Tot overmaat van ramp had de Franse koning Lodewijk VI de 25-jarige Willem Clito snel (23/3/1127) naar voor geschoven als de opvolger van de kinderloze Karel de Goede. Hierdoor dreigde het geduldig gesponnen web van de Engelse koning in mekaar te stuiken.

De Franse koning Lodewijk VI steunde Willem Clito volop om zijn gezag te vestigen in het graafschap Vlaanderen. De Franse leenheer vergezelde zijn Vlaamse leenman in Brugge (5/4/1127). De volgende dag werden de voorrechten en vrijheden van Brugge plechtig geproclameerd (o.a. afschaffing van tol en cijzen aan de graaf). Ook Sint-Omaars kreeg gelijkaardige rechten (keure van 14/4/1127). Om de steun van de steden te verkrijgen deed Willem Clito beloftes aan de steden i.v.m. tolleren en vrijheden. Maar dat was vaak ten koste van de financiële inkomsten van de adel, die de graaf traditioneel steunde.²²

Figuur 6. Zegel van graaf Willem Clito.
Bron: Wikimedia.

Er waren echter nog andere kapers op de kust: diverse Vlaamse steden steunden een andere troonpretendent: Willem van Ieper (van Lo) (° ca. 1088, + ca. 1164) was een (onwettige) kleinzoon van Robrecht de Fries (graaf van Vlaanderen van 1071 tot 1093) en de kandidaat van de Erebalds die graaf Karel de Goede hadden vermoord. Hij veroverde Veurne, Cassel, Sint-Winoksbergen.

19. Sandy HICKS. *The finale: the Flemish successioncrisis 1127-28 – From Tinchebrai to Alost*, p. 241 – 288.

20. Ook dit huwelijk duurde niet lang want Willem Clito overleed in 1128 aan zijn verwondingen opgelopen bij de belegering van Aalst.

21. Karel de Goede was de zoon van Knoet IV van Denemarken (°ca. 1043) die gehuwd was (1080) met Adela van Vlaanderen, dochter van Robrecht de Fries, Vlaamse graaf van 1071 tot 1093. Koning Knoet werd in 1086 vermoord...

22. Raoul C. VAN CAENEGEM, *Galbert of Bruges and "Law is Politics"*. - Jeff RIDER en Alan MURRAY. *Galbert of Bruges and the historiography of medieval Flanders*, p. 39 – 55.

Eind april 1127 werd hij in Ieper belegerd en gevangen genomen door Willem Clito. Later werd hij verbannen naar Engeland. Daar werd hij door de Engelse koning Hendrik I gerehabiliteerd (de vijand van mijn vijand ...) en bevorderd tot raadgever.

Boudewijn IV (° ca. 1110, 1120, + 1171), graaf van Henegouwen, maakte als achterkleinzoon van de Vlaamse graaf Boudewijn VI (broer van Robrecht de Fries en van Mathilde van Vlaanderen) ook aanspraak op het graafschap Vlaanderen. Hij bezette Oudenaarde en Ninove. Het was bij de belegering van Oudenaarde (midden april 1127) dat Boudewijn III van Aalst (° ca. 1088, 1097, +1127) een kwetsuur opliep, waaraan hij niet veel later (24 oktober 1127) overleed.

Ook Dirk VI (° 1114, 1122, + 1157), graaf van Holland, stelde zich kandidaat vermits zijn overgrootmoeder Geertrui van Saksen gehuwd was met de Vlaamse graaf Robrecht de Fries. Zelfs de Engelse koning, Hendrik I, liet zijn aanspraak gelden als kleinzoon van Mathilde van Vlaanderen, zuster van Robrecht de Fries. Maar dit was waarschijnlijk meer om zijn neef Willem Clito en de Franse koning op stang te jagen.

De belangrijkste tegenkandidaat was Diederik van den Elzas (° ca. 1100, 1128, + 1168), via zijn moeder Gertrudis van Vlaanderen was hij ook kleinzoon van Robrecht de Fries, graaf van Vlaanderen van 1071 tot 1093.

De situatie was chaotisch, het graafschap Vlaanderen leek op een burgeroorlog af te stevenen... De Engelse koning Hendrik I stelde alles in het werk om stokken in de wielen te steken van Willem Clito als graaf van Vlaanderen. Deze was op 23 maart 1127 door de *curia comitis* benoemd op voorstel van en onder zware druk van Lodewijk VI, die als Franse koning leenheer was van het graafschap Vlaanderen. Begin april 1127 werd Willem Clito erkend als graaf van Vlaanderen door de notabelen van het graafschap. Ook Boudewijn III van Aalst en diens broer Iwein waren daarbij. Op 7 april ontving Boudewijn van Aalst 380 pond zilver van Willem Clito voor "zijn grote verdiensten voor Vlaanderen".

Om Willem Clito te dwarsbomen gebruikte Hendrik I de economische macht van Engeland: Vlaanderen was voor zijn textielnijverheid afhankelijk van de import van Engelse wol. Ook Jacob van Artevelde zou dit bijna 175 jaar later ervaren. En dezer dagen wordt deze tactiek door de Amerikaanse president Trump zonder blikken of blozen toegepast, maar nu ervaren als "not done". Bovendien zorgde de Engelse koning er via zijn familiebanden (hertog Godfried van Neder-Lotharingen was in 1121 schoonvader geworden van Hendrik I) voor dat ook de Vlaamse handel met de Rijnregio bemoeilijkt werd.

Bovendien probeerde de Engelse koning Hendrik I bondgenoten te vinden op het vasteland door ze financieel te steunen. Vaak wordt dit bestempeld als omkoperij. Recentelijk heeft men het ook over een geldleen²³, waarbij een plaatselijke machthebber (graaf, hertog, ridder) een som geld ontvangt in plaats van een grondgebied, om de schenker militaire steun te leveren. Boudewijn en Iwein van Aalst²⁴ waren in dit geval, hoewel ze in principe als leenman aan de graaf van Vlaanderen gebonden waren en bovendien had Boudewijn III van Aalst ook van die Vlaamse graaf, Willem Clito, een geldsom ontvangen... Dubbel spel, dubbele moraal? Het lijkt ons nu in alle geval gecompliceerd.

---

23. Harry DE PAEPE, *De twee kanten van het Kanaal. Een geschiedenis van Engeland en de Nederlanden*. Antwerpen, 2019. Robrecht II, graaf van Vlaanderen, kreeg in 1101 ook reeds geld van de Engelse koning Hendrik I voor diens steun.

24. Ariël VAN DEN BOSSCHE. *Iwein van Aalst*. Aalst, 2019.

Figuur 7. Commercialisering van ons historisch erfgoed: zegen of vloek?

Maar toen Willem Clito terugkwam op enkele van zijn beloftes aan de steden, bovenop de negatieve invloed van de economische boycotpolitiek van de Engelse koning Hendrik I, keerden enkele steden zich tegen hem: Rijsel begin augustus 1127, Brugge 17/9/1127, Gent en Sint-Omer begin februari 1128.

Traditioneel steunde de adel de graaf, maar nu kozen sommige edelen (waaronder Iwein van Aalst en Daniël/Daneel van Dendermonde) de kant van de steden. Dat was een merkwaardige, moedige beslissing waarmee ze tegen de stroom ingingen. Op 16 februari 1128 sprak Iwein van Aalst in Gent zijn beroemde redevoering²⁵ uit. Daarin verdedigde Iwein het “*ius resistendi*”, het recht van de onderdanen om zich te verzetten tegen hun graaf indien deze de vrijheden en rechten van de onderdanen schond! Hierin zitten reeds de kiemen van het constitutionalisme, parlementarisme en proto-democratische concepten vervat.²⁶ Dat is toch wel verrassend voor die periode, tot voor kort bekend als ‘de duistere middeleeuwen’!

Vanaf dan steunden ze de kandidatuur van Diederik van den Elzas als troonopvolger van Karel de Goede.

Iwein maakte ook op religieus vlak een opmerkelijke, moedige keuze door de spirituele hervormingsbeweging in de kerk te steunen waardoor de invloed van de adel op de kerk werd ingeperkt (cfr. de investituurstrijd). Dit bevestigt het imago van Iwein van Aalst als ruimdenkende, vernieuwende leider. We aarzelen - misschien ten onrechte - om er het label “revolutionair” op te plakken.

Maar de steun van Iwein aan de steden had ook een economische reden vermits hij als “*advocatus*” van de Gentse Sint-Pietersabdij voor zijn inkomsten deels aangewezen was op Gent. Zijn stellingname tegen Willem Clito was dus deels ook vanuit eigenbelang...

De jonge graaf van Vlaanderen ervaarde de toespraak van Iwein als een belediging en daagde hem uit tot een tweegevecht. Iwein stelde echter een samenkomst voor van de grafelijke raad met “de opperste leiders van beide kampen, onze medepairs en alle wijze mannen, geestelijken en leken” in Ieper op 8 maart 1128. Willem Clito kwam echter gewapend naar Ieper, uitgerekend in de vastenperiode waarin traditioneel een godsvrede heerste. Iwein van Aalst en Daniël (Daneel) van Dendermonde, als pairs behorende tot de belangrijkste edelen van het graafschap, zegden hun eed van trouw ten aanzien van Willem Clito op en riepen de steden op hetzelfde te doen. Half maart ontving Gent Diederik van den Elzas als nieuwe Vlaamse graaf.

Eind maart schaarde ook Brugge zich achter de kandidatuur van Diederik, die ook door de Engelse koning gesteund werd.

De Franse koning kwam Willem Clito te hulp door Rijsel te belegeren (half mei 1128) dat eind april door Diederik van den Elzas was onderworpen. Op 21 mei brak Lodewijk VI echter de belegering af omdat er een rebellie was uitgebroken in zijn kroondomein.

25. Jelle HAEMERS. 1128. *De opmerkelijke speech van Iwein van Aalst*. – *Wereldgeschiedenis van Vlaanderen*, p. 89 – 94. 2018.

26. Raoul.C. VAN CAENEGEM. *Medieval Flanders and the Seeds of Modern Democracy* – John PINDER. *Foundation of Democracy in the European Union*. 1999. Jean DUMOULIN en Jelle HAEMERS. *Patterns of urban rebellion in medieval Flanders* – *Journal of Medieval History* 31, p. 369. 2005. Marc BOONE. ‘*In den beginne was het woord*’. *De vroege groei van ‘parlementen’ in de middeleeuws vorstendommen der Nederlanden*. – *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, vol. 120, nr 3, p. 338 – 345. 2005. Helena VANOMMESLAEGHE. *Ridderschap in stedelijke context*, 7. *De Vlaamse crisis, 1127-28*, p. 67 – 98. UGENT, 2008/09.

Figuur 8. Lodewijk VI de Dikke.

Bron: Recueil des rois de France, XVIème siècle. Wikimedia commons.

Zijn kanselier, Etienne de Garlande, wou er de macht grijpen en werd daarbij gesteund door de Engelse koning Hendrik I. Dit doet denken aan de Erembalden in Vlaanderen die zich in Vlaanderen zo sterk hadden opgewerkt dat ze dachten graaf Karel de Goede straffeloos uit de weg te kunnen ruimen. Het roept ook herinneringen op aan de hofmeiers die de Merovingische “vadsige koningen” in het midden van de 8ste eeuw aan de kant konden zetten.

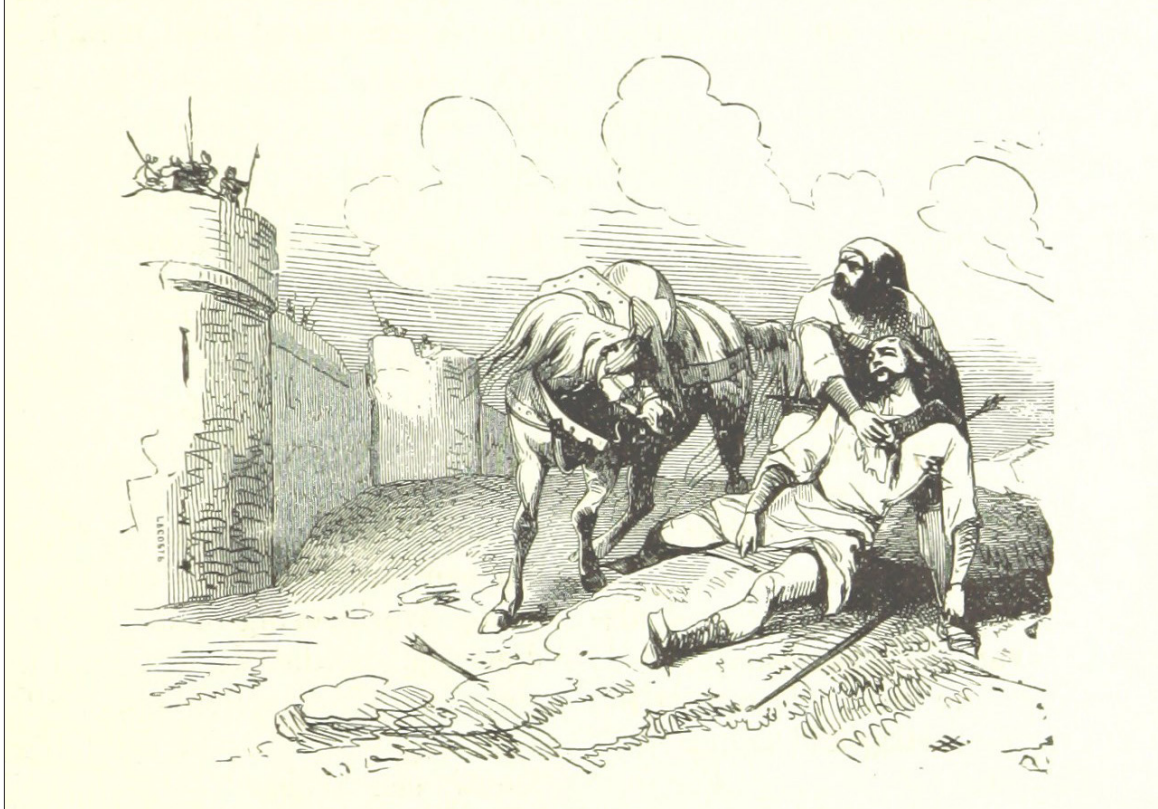
Die kanselier had zich aan het Franse hof echter ook heel wat vijanden gemaakt, o.a. in de hervormingsgezinde vleugel van de katholieke kerk o.l.v. Ivo van Chartres en gesteund door de vrouw van Lodewijk VI, koningin Adelaïde. Het is merkwaardig dat ook Iwein van Aalst voorstander was van deze strekking.

Er ontstond echter een breuk tussen de Engelse koning en Godfried, de hertog van Leuven, die nochtans diens schoonvader was. Godfried wou echter niet dat zijn leenmannen, Iwein van Aalst en Daniël van Dendermonde, Diederik van den Elzas officieel als graaf erkenden zonder zijn goedkeuring. Hoewel Iwein en Daniël financieel gesteund werden door de Engelse koning (en dus de schoonzoon van hertog Godfried) om Diederik van den Elzas zo veel mogelijk te helpen... Als hertog van Neder-Lotharingen had Godfried problemen met Diederik wegens een erfeniskwestie.

Willem Clito lanceerde eind mei een aanval op Brugge. Maar raakte politiek meer geïsoleerd. Door zijn militair vernuft behaalde hij op 21 juni 1128 echter een klinkende overwinning te Axpoele (bij Tielt). Diederik van den Elzas moest vluchten en zocht zijn toevlucht in de burcht (motte) van Aalst. Die werd op 12 juli 1128 belegerd door Godfried I, hertog van Leuven, en door Willem Clito. De situatie zag er dramatisch uit voor Diederik en Iwein, tot Willem Clito ca. 22 juli verwond werd en vijf dagen later bezweek aan die verwonding. Noch in de kroniek van Galbertus van Brugge, noch in die van Ordericus Vitalis wordt de naam vernoemd van de soldaat die Willem Clito verwondde. En toch wordt soms de naam van Niklaas (Nicasius) Borluut vermeld...²⁷ Dit was een voetboogschutter die na de slag bij de Hertshaag in de adelstand werd verheven.

---

27. Namelijk door Jacobus MEYERUS (° 1491, + 1552) een Vlaamse humanist en kroniekschrijver: *Compendium chronicorum Flandriae* (1538), *Annales rerum Flandricarum* (1561). Hij wordt ook wel de vader der Vlaamse geschiedschrijvers genoemd. In 1891 werd in Aalst een straat naar Borluut genoemd, niet ver van de Hertshage.

Figuur 9. De verwonding van Willem Clito bij het beleg van Aalst.

Bron: Geïllustreerde geschiedenis van België, p. 135. Brussel, 1885. Wikimedia commons.

Besluit: slechterik én slachtoffer

Vanuit een Vlaamse visie is het negatief imago van Willem Clito begrijpelijk en zelfs gerechtvaardigd. Hij zag het graafschap Vlaanderen als een middel om zijn eigenlijk doel, nl. herovering van het hertogdom Normandië, te realiseren. De beloftes die hij deed aan de steden in Vlaanderen waren enkel toegekend om zijn aanspraken op de Vlaamse troon te kunnen realiseren. Dit opportunisme zorgde ervoor dat hij van oordeel was dat hij deze beloften (vrijheden) zonder probleem terug kon intrekken. Hij dacht dat hij de steun van de steden niet nodig had en dat de steun van de adel zou volstaan om zijn gezag te vestigen. Hij miskeek zich dus danig op de zich wijzigende machtsverhoudingen in het graafschap Vlaanderen in het begin van de 12de eeuw.

De steun die hij kreeg van de Franse koning was in het begin zeker welgekomen en broodnodig. Maar dit keerde als een boemerang terug in zijn gezicht: een deel van de elite in Vlaanderen vond het ongehoord dat de Franse koning-suzerein geld had gekregen/gevraagd om het graafschap Vlaanderen in leen te geven. In hun ogen was Vlaanderen onafhankelijk en had de Franse koning dus niet het recht om zo'n vernederende regeling op te leggen.²⁸

Toen de steun in Vlaanderen voor graaf Willem Clito afbrokkelde, had hij niet de flexibiliteit om daarop omzichtig, diplomatisch te reageren. Het voorstel van Iwein om in Ieper te overleggen (eigenlijk: de graaf te beoordelen) werd beantwoord met militaire middelen. Een typisch voorbeeld van escalatie. De Vlaamse chroniqueur, Galbertus van Brugge, droeg ook bij tot dat negatief imago door de vredelievende graaf Karel de Goede te stellen tegenover de oorlogszuchtige Willem Clito.²⁹

28. Prof Jeff RIDER ziet hierin een verwijzing naar kritiek op wereldlijke simonie, naar analogie met de kritiek op de kerkelijke simonie die toen onder vuur lag van de Gregoriaanse hervormingsbeweging. – *God's scribe. The historiographical art of Galbert of Bruges*, p. 190-192.

29. Dieter LASAT. *De secularisering van de godsvredeweging in het graafschap Vlaanderen, 11de-12de eeuw*, p. 62. UGent, 2007/08.

Maar als we dit bekijken vanuit het standpunt van Willem Clito is het logisch dat hij dat voorstel als vernederend en provocerend percipieerde...³⁰

Vanuit zijn ervaring met zijn usurperende oom, Hendrik I, koning van Engeland én hertog van Normandië, is het begrijpelijk dat Willem Clito niet veel vertrouwen had in onderhandelingen en ervan uitging dat de wet van de sterkste de beste methode was om je doel te bereiken.

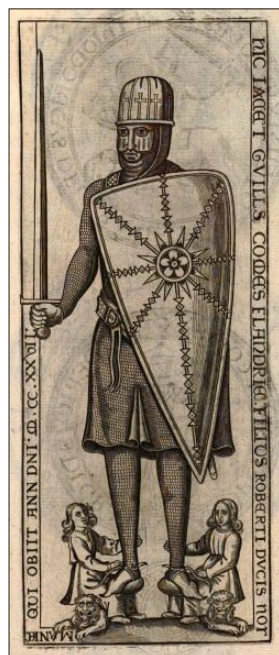
Hij was dus ook tragisch slachtoffer en dat van jongsaf. Hij was een politiek vluchteling die normaliter een grootse carrière zou gehad hebben in wat toen één van de belangrijkste regio's van West-Europa was, nl. Normandië. Tot tweemaal toe is die kans hem door de vingers geglipt of door de neus geboord...

Zelfs zijn huwelijksgeluk werd hem niet gegund, nota bene door de machtswellusteling die zijn bloedeigen oom Hendrik I was. Nog een geluk dat Willem Clito het niet meer meemaakte dat zijn rivaal en opvolger, graaf Diederik van den Elzas, wel het huwelijksgeluk vond uitgerekend met zijn eerste vrouw, Sybille van Anjou...

Heeft Iwein van Aalst zijn te weinig bekend '*moment de gloire*' te danken aan Willem Clito?

Zeker aan een Vlaamse graaf die de veranderende maatschappelijke verhoudingen niet aanvoelde en te eigengereid wou regeren. Maar indien het niet Willem Clito was geweest, zou er wel een andere 'slechterik' geweest zijn die zijn grafelijke macht zou gebruikt/misbruikt hebben (Willem van Ieper, Willem van Henegouwen) in zijn eigen voordeel ...

In deze tijden van autocratische leiders en illiberale politici die in moeilijke, veranderende en verwarrende of bedreigende tijden de democratie gebruiken om de democratische vrijheden uit te hollen brengt het wedervaren van Willem Clito misschien hoop en troost... *Historia homines docet* ? De toenmalige kroniekschrijvers hadden het gemakkelijk om het onfortuinlijk lot van koningen, heersers of mensen *tout court* te verklaren: een goddelijke vergelding of straf voor fouten (zonden) van de persoon in kwestie en/of van zijn familie...

Figuur 10. Willem Clito.

Bron: Les seaux des comtes de Flandre et inscriptions des chartes. 1641. Wikimedia commons.

30. Ook DE POTTER en BROECKAERT dachten er zo over: "Men begrijpt dat het den vorst na zulke vranke, fiere rede, moeilijk was zijnen toorn te onderdrukken." – *Geschiedenis der stad Aalst*, dl. 4, p. 9. Gent, 1876.2.

De Duitse tak van een Ninoofse familie Van Der Haegen en het verhaal van het luchtschip LZ37 in de Eerste Wereldoorlog

Marc Van Der Haegen

I

Het verhaal van de Duitse tak van een familie Van Der Haegen¹ uit Ninove begon in de armoedige jaren veertig van de 19de eeuw. Twijnder² Frans Van Der Haegen, een weduwnaar, verhuisde met zijn zoontje Jan Lieven om sociale en economische redenen naar het Rijnland. Hun nazaten kenden daar, net zoals wij, het wel en wee van de recente geschiedenis: de industrialisering, de grote kindersterfte en de voortijdige dood van jonge moeders, de emigratie, de religieuze tegenstellingen, de militarisering en de grote oorlogen. Toch slaagden ze er in, na amper twee generaties, van de arbeidersklasse naar de burgerij op te klimmen. Ontsnappen aan de armoede en een hogere levensstandaard bereiken: het is de essentie van elke economische emigratie.

Twijnen in Ninove

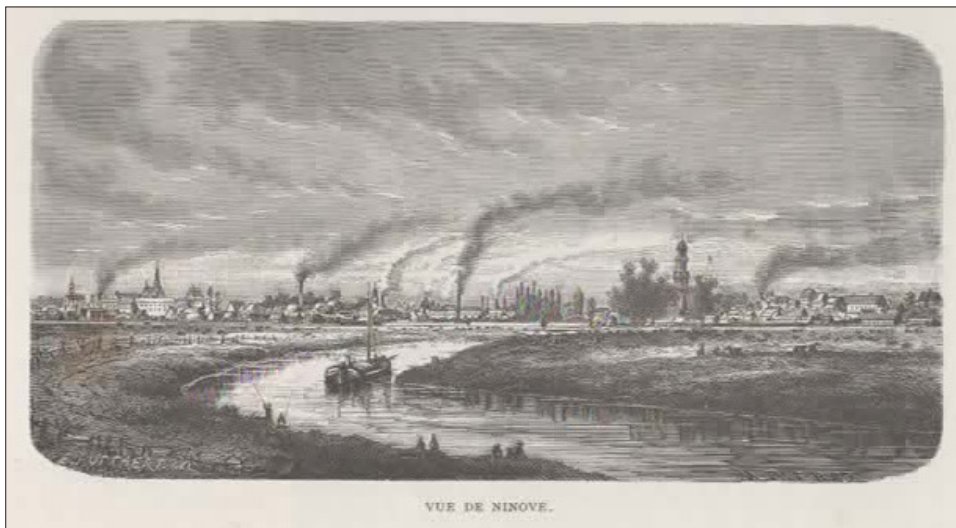
Het is genoeg bekend dat de industriële revolutie aan het einde van de 18de eeuw in Groot-Brittannië begon en dat België al bij het begin van de 19de eeuw volgde als eerste geïndustrialiseerde natie op het Europese vasteland met Gent, Verviers, Luik, Bergen en Charleroi als belangrijkste industriële centra. In Vlaanderen volgden al snel de kleine steden in de Denderstreek en zo werd ook Ninove in die stroom meegezogen. De gevolgen van de industrialisering waren te merken aan een snelle urbanisatie van voorheen relatief kleine dorpen en stadjes waar de nieuwe fabrieken zich vestigden. Door de achteruitgang van de huisnijverheid en de mislukte oogsten trokken de mensen van het platteland er noodgedwongen massaal heen voor werk. Er ontstond daardoor een nieuwe sociale klasse: het industriële proletariaat – onderbetaald, slecht gehuisvest, kinderrijk en met een lage levensverwachting.

Ninove was in de 19de eeuw een typisch industriestadje met haar textielindustrie langs de Dender als belangrijkste economische sector, naast de huisnijverheid en de landbouw. De textielindustrie was één van de ‘aanjagers’ van de industriële revolutie. In Ninove waren dat vooral twijnderijen voor het spinnen van woldraad en garen.

---

1. In dit artikel werd voor de eenvormigheid het hedendaags frequent geschreven Van Der Haegen gekozen als schrijfwijze van de familienaam in Ninove, hoewel alle mogelijke variaties bestaan voor onze familie: in één, twee of drie woorden en “v”, “d” en “h” zowel in kleine als in hoofdletters. Ook “ae” of “a” en zowel “gh” als “g” komen voor. Soms vindt men in een zelfde akte twee of drie schrijfwijzen. Zelfs varianten als Verhaeg(h)e(n) en vertalingen als (de) la Haie en Delahaye komt men tegen. In Duitsland schrijft men uiteraard ook “von”. Voor de Duitse tak schrijven we in dit artikel “van der Haegen” omdat uit akten en krantenberichten blijkt dat ze daar “v” en “d” aanhielden.

2. Twijnder: garenmaker, spinner – filateur (F) – Zwirner (D).

Figuur 1. Het twijndersstadje Ninove in het midden van de 19de eeuw.

Bron: *La Flandre orientale* - verz. MVDH.

Twijnder / twijnster en handschoenenmaakster waren er de meest voorkomende beroepen.³ Het werk in de fabrieken was ongezond: het stof dat vrij kwam bij het spinnen tastte de ogen en de longen van de twijnders en twijnsters aan en ook de draadververs verrichtten schadelijk werk met chemische producten.

Zelden kon een arbeider zich opwerken tot een hogere trap op de sociale ladder, maar het lukte blijkbaar wel voor Willem Agneessens⁴ die zijn loopbaan begon als twijndersknecht en draadverver en later zelf garenfabrikant werd. Uit zijn eerste huwelijk met Barbara Steppe⁵ werd o.m. Henri geboren⁶ die als ondernemer in de voetsporen van zijn vader trad.

Twijnen in Hilden

In Hilden, tussen Düsseldorf en Solingen in het Rijnland, dat sinds het Congres van Wenen (1815) bij het koninkrijk Pruisen behoorde, deed zich hetzelfde voor als in Ninove: die gemeente kende een sterke bevolkingsaan groei van industrieel proletariaat toen zich hoofdzakelijk textielbedrijven langs de rivier de Itter vestigden.

Hildenaar Eduard Schmahl⁷ die het twijndersvak kwam leren in de fabriek van Henri Agneessens in Ninove, huwde diens jongste zus Felicie.⁸ Henri Agneessens richtte op aanraden van zijn Duitse schoonbroer een twijnderij op in Hilden. Mede-aandeelhouders waren de broers Eduard en Ferdinand Schmahl. Henri Agneessens haalde na toestemming van de *Landrat* in Düsseldorf, een aantal ervaren twijnders uit België naar Hilden omdat hij daar onvoldoende werklieden vond die met de stiel vertrouwd waren. Voor het eerst werd er in het Rijnland toestemming gegeven aan een buitenlandse ondernemer om vakwerklui uit zijn land mee te brengen. In het voorjaar van 1847 deelde de burgemeester van Hilden mee dat de economische activiteit zeer flauw was en dat wegens het verhogen van de invoertaksen, een fabrikant uit België zich zou toeleggen op het vervaardigen van linnendraad. Het verhogen van het Pruisisch tolrecht op garen had ernstige gevolgen voor de Ninoofse fabrikanten, terwijl het de lokale industrie ontbrak aan gespecialiseerde arbeidskrachten. Op 22 april 1847 verklaarde de gemeenteraad van Hilden zich akkoord met de vestiging van Ninovieter Henri Agneessens. De twijnderij werd ondergebracht in het zg. *Kritzenhaus*, de voormalige fabriek *Wülffing und Keller* aan de huidige *Fritz Gressard Platz*.⁹

3. BORIGHEM Guy, Gezinsreconstructie van Ninove van 1796 tot 1905, Liedekerks Heemkundig Genootschap, Liedekerke, 2007.

4. Willem Josef Agneessens ° Ninove 11.01.1784 + Ninove 02.05.1840.

5. Barbara Steppe ° Denderleeuw 02.01.1781 + Ninove 29.03.1820.

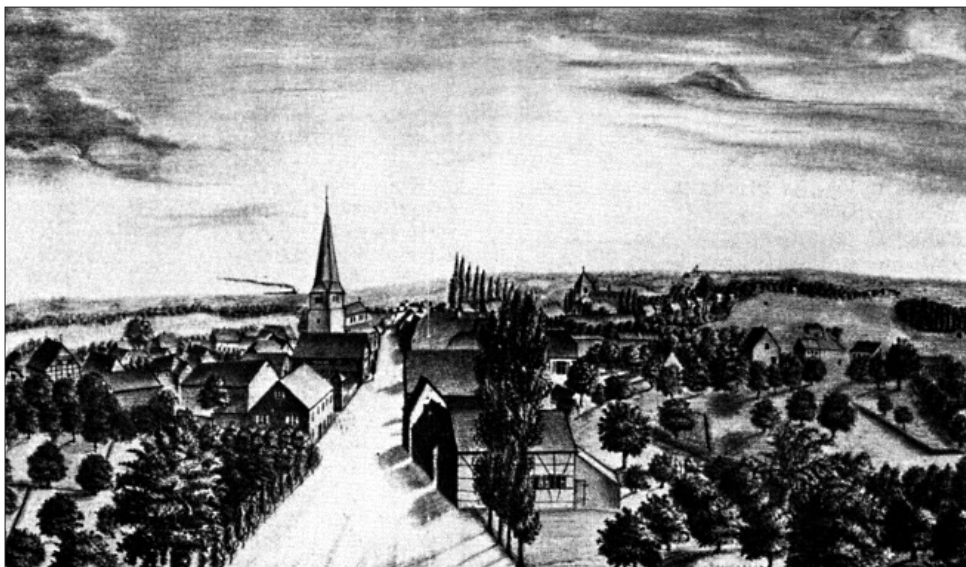
6. Henricus Agneessens ° Ninove 20.04.1815 + Ninove 12.10.1871.

7. Eduard Schmahl ° Hilden ca 1824 + Ninove 13.03.1885.

8. Felicitas Josepha Agneessens ° Ninove 12.07.1818 + Ninove 24.02.1862.

9. WENNIG Wolfgang, Geschichte der Hildener Industrie von den Anfängen gewerblicher Tätigkeit bis zum Jahre 1900, Verlag Stadtarchiv Hilden, 1974, Seiten 44, 130, 174-175.

De sociale onrust in die periode noopte de ondernemers tot voorzichtigheid. In het voorjaar van 1848 speelde Henri Agneessens een rol bij de oprichting van het lokale *Sicherheitsverein*. *Sicherheitsvereine*, ook *Bürgerwehr* of *Nationalgarde* genoemd, werden in de Duitse landen vooral in de woelige jaren 1848-1849 opgericht voor de ordehandhaving en de bescherming van fabrieken en andere eigendommen.¹⁰ Kort nadien verliet Henri Agneessens Hilden om naar Ninove terug te keren. De broers Schmahl baatten samen de twijnderij verder uit onder de naam *Henri Agneessens und Compagnie*, tot Ferdinand in 1852 de firma alleen overnam, nadat zijn broer Eduard zich met zijn gezin eveneens definitief in Ninove vestigde, de geboortestad van zijn echtgenote.¹¹ De firma *Henri Agneessens und Compagnie* werd dan ontbonden en Ferdinand nam de bedrijvigheid over onder de naam *Schmahl und Compagnie*. In 1854 stelde de twijnderij Schmahl een dertigtal zowel inlandse als buitenlandse arbeiders tewerk en ze zette haar productie af in de Duitse staten, Oostenrijk en Rusland. De firma werd (waarschijnlijk) opgeheven in 1857. In rapporten over de economische situatie in Hilden in die periode werd de twijnderij geprezen om in sociaal moeilijke tijden heel wat kinderen aan werk te helpen.¹²

Figuur 2. Hilden, ca. 1840.
Bron: Münzfreunde Hilden.

Emigreren naar het Rijnland

Eén van de werklieden die met Henri Agneessens naar Hilden trok, was zoals we schreven de Ninovieter Frans Van Der Haegen.¹³ Hij was een zoon van twijnder Joannes Livinus Van Der Haegen¹⁴ en Maria Joanna Van Der Elst¹⁵ uit de Lange Kerkhofstraat.¹⁶ Frans was al zes jaar weduwnaar – hij was gehuwd (op 06.02.1839) met Jeanne De Mol,¹⁷ dochter van Jan Joost De Mol¹⁸ en Constantia Petronella Van Eesbeeck.¹⁹

10. Ze zijn vergelijkbaar met de burgerwacht bij ons. HARDTWICH Wolfgang, *Revolution in Deutschland und Europa 1848-1849*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1998.

11. Aurelia Blondina Schmahl ° Hilden 02.10.1830 + Ninove 05.06.1871, zus van Eduard en Ferdinand, huwde later, in 1865, op haar beurt Henricus Van Maldergem ° Ninove 25.12.1832 + Ninove 24.02.1899, een zoon van Adelinde Agneessens, de oudste zus van Henri. De nakomelingen van de families Agneessens, Schmahl en Van Maldergem waren in de tweede helft van de 19de en het begin van de 20ste eeuw nog verder actief in de Ninooftse garendeindustrie – maar dat is een ander verhaal.

12. WENNIG Wolfgang, o.c., Seite 222.

13. Frans Van Der Haegen ° Ninove 08.10.1808 + Dülken 12.12.1887 - François in de geboorteakte, Franciscus in doop- en latere akten, Franz in Duitse akten – in Ninove wellicht Frauns of Seu genoemd.

14. Joannes Livinus Van Der Haegen ° Ninove 09.07.1778 + Ninove 21.05.1842.

15. Maria Joanna Van Der Elst ° Ninove 14.08.1782 + Ninove 26.12.1858.

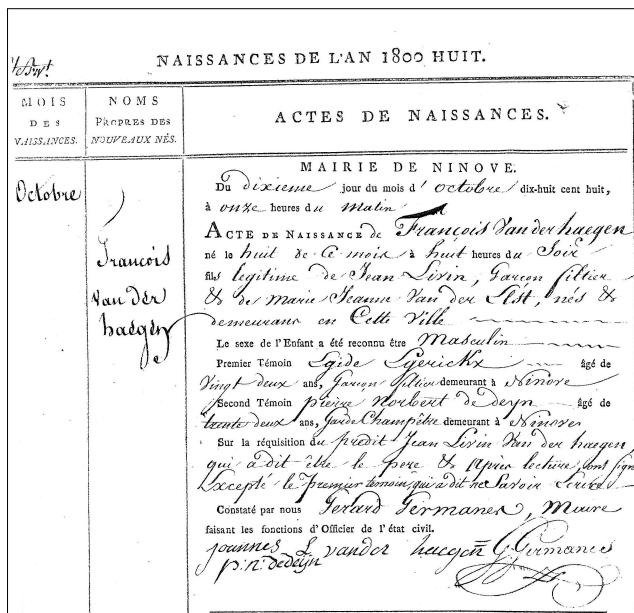
16. de huidige Edmond De Deynstraat.

17. Jeanne Louise De Mol ° Ninove 17.02.1811 + Ninove 18.02.1842.

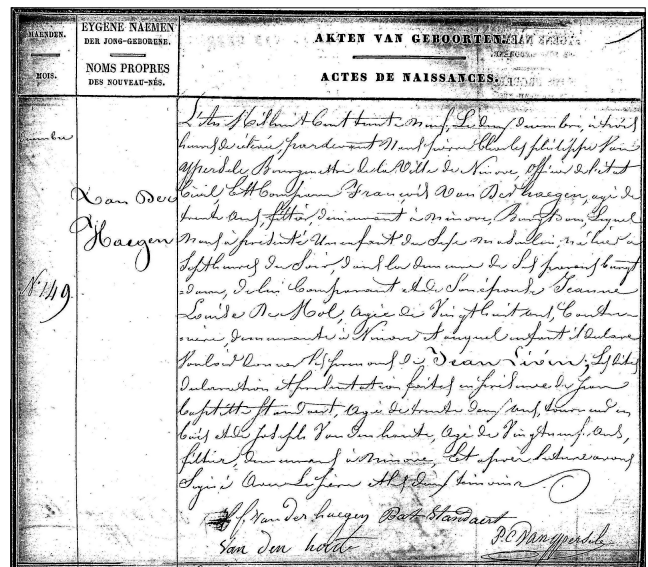
18. Jan Joost De Mol ° Meerbeke 12.02.1778 + Ninove 06.03.1846.

19. Constantia Petronella Van Eesbeeck ° Ninove 31.07.1785 + Ninove 05.12.1866.

Kort na hun huwelijk woonden Frans en Jeanne bij haar ouders in, samen met haar broer en vier zussen. De vrouwen uit dat gezin waren allen naaister, de vader, die ook twijnder en draadverver was geweest, stond vermeld als winkelier. Waarschijnlijk runde de familie De Mol een bescheiden naaiatelier op de Burchtdam.²⁰ Uit zijn korte huwelijk met Jeanne hield Frans één zoontje over, Jan Lieven.²¹ Een tweede zoontje was als zuigeling gestorven.²² Na het overlijden van zijn vrouw verbleef Frans in de jaren veertig in Hilden in het Kritzenhaus bij de familie Schmahl - Agneessens,²³ waar hij als buitenlandse gastarbeider tewerkgesteld was in de twijnderij. Hij zou blijkbaar ook even in Sint-Kwintens-Lennik ²⁴ in het Pajottenland hebben gewoond. In maart 1847 keerde hij naar Ninove terug en baatte hij samen met zijn moeder, inmiddels weduwe, een winkel uit in de Lange Kerkhofstraat. Tijdens de periode dat hij in Hilden (en in Sint-Kwintens-Lennik ?) verbleef en vervolgens bij zijn moeder inwoonde, werd zijn zoontje Jan Lieven opgevangen bij zijn schoonfamilie op de Burchtdam. Op 10 oktober 1849 emigreerde Frans met Jan Lieven definitief naar Dülken in het Rijnland.²⁵ Jan Lieven was amper twee jaar toen zijn moeder overleed en hij was bijna tien toen hij met zijn vader naar Dülken verhuisde. Frans en Jan Lieven werden zo de stamvaders van de Duitse tak van een Ninoofse familie Van Der Haegen.²⁶

Figuur 3. Geboorteakte van Frans Van Der Haegen. Bron: Stadsarchief Ninove.

Figuur 4. Geboorteakte van Jan Lieven Van Der Haegen. Bron: Stadsarchief Ninove.

20. Burgtdam is zowel in de geboorteakte van Jan Lieven Van Der Haegen als in de overlijdensakte van Jeanne De Mol vermeld.

21. Jan Lieven Van Der Haegen ° Ninove 01.12.1839 + Siegen 19.09.1913 - Jean Livin in de geboorteakte, Joannes Livinus in de doopakte, Jan Livien, Jan Lievien of Jan Lieven in latere akten. Uit de familieberichten in de Siegenger Zeitung (zie verder) weten we dat hij zelf Jan Lieven als voornaam gebruikte. Siegenger Zeitung is een krant die al sinds 1823 en nog steeds verschijnt.

22. Franciscus Joannes Van Der Haegen ° Ninove 05.02.1842 + Ninove 15.08.1842.

23. Bevolkingsregister Hilden.

24. In het Bevolkingsregister Ninove 1840-1849 staat Sint-Quintens-Lennick vermeld als vorige verblijfplaats toen Frans op 8 maart 1847 werd gedomicilieerd in de Lange Kerkhofstraat bij zijn moeder. Wat hem naar die gemeente bracht, is nog onduidelijk. In het Bevolkingsregister Sint-Quintens-Lennick 1840-1849 vonden we hem niet terug - en evenmin in het Register of staat van bevolking der gemeente van Sint-Quintens-Lennick, voor de Persoonen in de Gemeente gekomen en uijt derzelve vertrokken naer de optelling van 15 oktober 1846 - Gemeentearchief Lennik.

25. Bevolkingregisters Ninove 1830-1839 en 1840-1849 en Bevolkingsregister Hilden 1840-1849. Jan Lieven werd in Ninove pas uitgeschreven in toepassing van art. 2 en 3 van de Wet van 2 juni 1856 over de algemene optellingen en de registers der bevolking, toen in 1857, na de volkstelling van 31 december 1856, de registers werden gecorrigeerd. In het Bevolkingsregister Ninove 1840-1849 werd hij verkeerd als Jean Francis vermeld.

26. DICK Günter, Stammbaum, Die Vorfahren der Familie Van der Haegen aus Ninove - Flandern (Blatt 1 i.s.m. VAN DER HAEGEN Marc), Jan Lievien Van der Haegen - Emilie Bücklers (Blatt 2), Jan Lievien Van der Haegen - Minna Siebel (Blatt 3), Familie Thiele - Van der Haegen (Blatt 4), Sankt Augustin, 2010, met aanvullingen via correspondentie.

In de 19de eeuw kende België geen belangrijke systematische en georganiseerde emigratiegolven, de emigratie gebeurde veelal individueel of op gezinsbasis. Bovendien was het migratiesaldo negatief. De migratieverliezen, hoewel klein in absolute getallen, waren vooral gericht naar de buurlanden, in een economische regio die het noorden van Frankrijk, het zuiden van Nederland en het Duitse Rijnland omvatte, en verder naar Canada en de Verenigde Staten van Amerika.²⁷ Emigreren naar het nabijgelegen Rijnland was in vorige eeuwen voor boeren en arbeiders uit onze streken niet ongewoon – daarvan getuigde het oude volksliedje *Naar Oostland*:

*Naar Oostland willen wij rijden, naar Oostland willen wij mee,
Al over die groene heiden, fris over die heiden, daar is er een betere stee.
Als wij binnen Oostland komen, al onder dat hoge huis fijn,
Daar worden wij binnen gelaten, fris over die heiden, zij heten ons willekom zijn.
Ja willekom moeten wij wezen, zeer willekom moeten wij zijn,
Daar zullen wij avond en morgen, fris over die heiden, nog drinken den koelen wijn.
Wij drinken den wijn er uit schalen, en 't bier ook zo veel ons belijft,
Daar is het zo vrolijk te leven, fris over die heiden, daar woont er mijn zoetelief!*

De groene heide, de hoge huizen met vakwerk, de koele witte wijn en bier à *volonté* stemmen nog vaak overeen met het clichébeeld dat wij ons van Duitsland vormen...

De jaren veertig van de 19de eeuw waren qua sociale situatie voor de kleine lieden allesbehalve rooskleurig. De linnenindustrie en de huisnijverheid verkeerden in Vlaanderen in een structurele crisis. In maart 1845 brak hongersnood uit als gevolg van de aardappelziekte. Niet alleen in de volkswijken van de steden, maar ook op het platteland werd honger geleden, want de aardappel was het belangrijkste voedsel van de werkende klasse. Anderhalf jaar later, in oktober 1846, brak de roggeziekte uit en steeg de prijs van een kilogram brood van 14 naar 40 centiemen. In 1846 teisterde het korenroest de oogsten en in juni van dat jaar brak een tyfusepidemie uit die bijna 12.000 doden eiste. In de winter 1846–1847 heerste overal in Europa opnieuw de aardappelplaag, die tot nog meer hongersnood leidde. Vooral Ierland werd zwaar getroffen, maar ook in België was het kommer en kwel. In 1848 volgde nog een cholera-epidemie die 22.000 slachtoffers maakte. Emigratie was dan ook voor velen een middel om aan de armoede en de miserie te ontsnappen.²⁸

Het leven van emigrant Franz (!) van der Haegen nam in het Rijnland een nieuwe wending – als ervaren twijnder maakte hij promotie tot *Fabriksaufseher* (meestergast) en hij hertrouwde in Hilden op 18 mei 1850 met Gertrud Catherina Henseler. Met haar kreeg hij nog een zoon, Wilhelm,²⁹ van wie we (tot nu) alleen weten dat hij stationsbediende werd in Halle an der Saale in Saksen-Anhalt.

Twijnen in Dülken

In 1853 trad Franz van der Haegen in Dülken³⁰ in dienst bij Königs und Bücklers van de (half) broers Matthias en Michael Alexis Bücklers. Die spinnerij had als eerste aan de Neder-Rijn een stoommachine in dienst en in die tijd stelde ze een 30-tal arbeiders en ongeveer 300 twijnsters tewerk. Dülken was ook al snel geïndustrialiseerd. Vooral de textielindustrie profiteerde van haar gunstige ligging en de handel tussen Nederland, de stedelijke centra in het Ruhrgebied

27. EGGERICKX Thierry e.a., Meer emigranten dan immigranten in de 19de eeuw, par. 1.1.1., De allochtone bevolking in België, Ministerie van Economische Zaken, Nationaal Instituut voor de Statistiek, Nr. 3, 1991, blz. 11.

28. CHLEPNER Ben Serge, Cent ans d'histoire sociale en Belgique, Institut de Sociologie Solvay, Editions de l'ULB, Bruxelles, 1956.

29. Wilhelm van der Haegen ° Hilden 10.11.1852.

30. Sinds 1970 is Dülken gefusioneerd met de stad Viersen, bij Mönchengladbach.

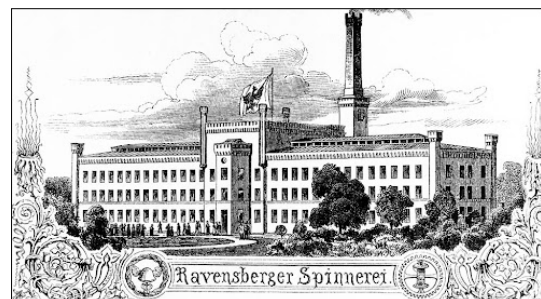
en de vlasvelden van de Neder-Rijn.³¹ In 1854 werd in Dülken in het gezin van der Haegen–Henseler nog een dochter geboren, Joanna,³² genoemd naar Franz zijn eerste echtgenote.

Jan Lieven, de Ninoofse zoon uit het eerste huwelijk, groeide op in het Rijnland en liep er school. In Dülken werd hij handelsagent bij de *Rheinische Flachspinnereien* van Gustav Mevissen. Gustavs vader, Gerhard Mevissen, die zich van gezel tot meester in de spinnerij had opgewerkt, startte in 1798 de eerste mechanische twijnderij in Dülken. Hoewel textiel de kern van zijn economische activiteiten bleef, bouwde Gustav Mevissen zijn zakenimperium uit in de spoorwegbouw, de kolenmijnen, de zware industrie en de financiële sector.³³

Net voor hij tweeëntwintig werd, huwde Jan Lieven op 11 november 1861³⁴ in Dülken de vijfentwintigjarige Emilie Bücklers,³⁵ dochter van Michael Alexis, de fabrikant die zijn vaders werkgever was, uit een familie van textielbaronnen. Al in 1818 had Mathias Bücklers de twijnderij *Königs und Bücklers* opgericht.³⁶ Dankzij de zakenrelaties van zijn schoonfamilie met de invloedrijke Gustav Mevissen,³⁷ klom Jan Lieven, de zoon van een geïmmigreerde twijnder uit Ninove, enkele sporten hoger op de sociale ladder en maakte hij een mooie carrière.

Twijnen in Bielefeld

In 1863 kreeg Jan Lieven een functie in de *Ravensberger Spinnerei* in Bielefeld, waarvan Ferdinand Kaselowsky, ook een zakenrelatie van de familie Bücklers, directeur was.³⁸ Van Dülken verhuisde het jonge gezin van der Haegen – Bücklers in 1863 naar Bielefeld.³⁹ Bielefeld, de grootste stad in Oost-Westfalen, was een belangrijk centrum voor de linnenindustrie, die zich vanaf 1847, met het aanleggen van de spoorwegen, van huisnijverheid naar industrie ontwikkelde. In 1854 brachten daar een aantal handelaarsfamilies⁴⁰ onder de leiding van ondernemer Hermann Delius het kapitaal bijeen voor een vennootschap die in 1855 met het bouwen van de *Ravensberger Spinnerei* begon. Die fabriek, opgestart in 1856, werd al snel een van de grootste mechanische vlasspinnerijen van Europa en verschaftte in 1865 werk aan meer dan 1500 arbeiders en arbeidsters.⁴¹

Figuur 5. De Ravensberger Spinnerei in Bielefeld.
Bron: Textielefeld Museum Waschfabrik, Bielefeld.

31. FOHL Axel, Textilfabrik Königs und Bücklers, 1995, www.viersen.de - In 1930 kwam de Firma Königs und Bücklers in handen van de Firma Singer Nähmaschinen AG, die de garen- en breiwoolproductie onder de oude naam verder zette.

32. KREBBER Robert, Stadt Dülken Geburten, pagina 1342539, www.onGen-Datenbank.de.

33. Gustav (von) Mevissen ° Dülken 20.05.1815 + Bad Godesberg 13.08.1899 was o.m. medeoprichter en mede-eigenaar van het Köln-Müsener Bergbauverein, het Rheinischen Eisenbahn-Gesellschaft, de Rheinische Zeitung, de Concordia Versicherung, de Kölner Privatbank en talrijke andere ondernemingen. Voor zijn werknemers richtte hij weduwen en wezen-, invaliden- en ziekenkassen op. Als sociaal-liberaal politicus speelde hij een rol in de revolutie van 1848-1849. Hij zetelde o.m. in de Rheinischen Provinziallandtag, in de Preussischen Vereinigten Landtag en in de Frankfurter Nationalversammlung, hij was voorzitter van de Kölner Handelskammer enz. - VAN EYLL Klara, Mevissen Gustav v., Neue Deutsche Biographie, Band 17, Duncker & Humblot, Berlin, 1994, Seite 277-281.

34. PRINZ Heinrich, Familienforschung im Siegerland, Genealogenseite, www.genealogie-si.de.

35. Maria Katharina Emilie Bücklers ° Dülken 02.02.1836 + Ferndorf-Lohe 30.04.1871.

36. FOHL Axel, o.c.

37. Die relaties blijken o.m. uit het partnerschap in de in Düren gevestigde Flachspinnerei Schöller, Mevissen & Bücklers.

38. GERSTEIN Barbara, Kaselowsky Ferdinand ° Magdeburg 23.02.1816 + Bielefeld 11.20.1877, Neue Deutsche Biographie, Band 11, 1977, Seite 315.

39. DICK Günter, Stammbaum, o.c.

40. Waren de families Bücklers en Mevissen uit Dülken ook geldschieters en aandeelhouders van de Ravensberger Spinnerei? We vermoeden het...

41. ENGEL Gustav, Hermann Delius ° Bielefeld 17.06.1819 + Bielefeld 26.12.1894, Neue Deutsche Biographie, o.c., Band 3. Wikipedia.de bevat een uitgebreid artikel over de Ravensberger Spinnerei. Wegens structurele problemen moest de fabriek in de jaren zestig van de twintigste eeuw de twijnderij in haar bedrijf sterk inkrimpen; ze sloot definitief haar deuren in 1974. In haar voor de industriële archeologie waardevolle gebouwen zijn nu o.m. het historisch museum en de volkshogeschool van Bielefeld gehuisvest.

Twijnen in Wolfenbüttel

In 1863 verhuisden Jan Lieven en Emilie naar het stadje Wolfenbüttel aan de Oker, in het Nedersaksische Hertogdom Braunschweig. Jan Lieven werkte als kassier bij de op initiatief van Ferdinand Kaselowsky nieuw gebouwde *Spinnerei* Wolfenbüttel, een filiaal van de *Ravensberger Spinnerei*. Die fabriek werd opgericht om het lokaal geteelde vlas ter plaatse mechanisch te verwerken. Operationeel sinds 1865, stelde ze al snel een 175-tal arbeiders en arbeidsters tewerk.⁴²

In de periode waarin zij eerst in Dülken, dan in Bielefeld en vervolgens in Wolfenbüttel woonden, kreeg het gezin van der Haegen – Bücklers zes kinderen, van wie er vijf zeer jong overleden.⁴³

1. Emilie van der Haegen ° Dülken 22.04.1862 + Wolfenbüttel ?
2. Frans Alexius van der Haegen ° Bielefeld 12.07.1863 + Bielefeld 29.01.1864, gestorven aan *Brustfieber* (borstvliesontsteking)
3. Gertrude Alexia van der Haegen ° Wolfenbüttel 10.12.1864 + Wolfenbüttel 19.01.1866, gestorven aan *Sturzkampf* (stuipen)
4. Hermine van der Haegen ° Wolfenbüttel 14.07.1866 + Wolfenbüttel 22.10.1867, gestorven aan *Stickhusten* (kinkhoest)
5. Franz van der Haegen ° Wolfenbüttel 30.09.1867 + Wolfenbüttel 23.10.1867, ook gestorven aan kinkhoest

De dag voor hun zevende huwelijksverjaardag werd Cornelia geboren,⁴⁴ hun eerste kindje dat in leven bleef. Het gezin was katholiek, alle kinderen werden gedoopt.⁴⁵

Naar de metallurgie in het Siegerland

In 1869 verhuisden Jan Lieven en Emilie met de kleine Cornelia naar Ferndorf bij Creuzthal, in de buurt van Siegen in de toenmalige Pruisische provincie Westfalen. Ferndorf was toen de hoofdplaats van het Amt Ferndorf, dat grosso modo de gemeenten omvatte die nu deel uitmaken van de fusiestad Kreuztal.⁴⁶ De streek had een lange traditie van metaalverwerkende bedrijven.⁴⁷ Gustav Mevissen stelde Jan Lieven daar aan bij een kleine ijzergieterij die tot het *Köln-Müsener Bergbauverein* behoorde en waarvan Mevissen de hoofdaandeelhouder was. Later werd Jan Lieven *Hüttenverwalter*⁴⁸ bij de *Creuzthaler Hütte*, een gietijzerfabriek gelegen tussen Langenau (Buschhütten) en Ernsdorf (nu Kreuztal). De *Creuzthaler Hütte* was in 1865 opgericht na het aanleggen van de eerste spoorwegen in de streek. In 1867 stelde ze haar eerste hoogoven in bedrijf, in 1870 een tweede en in 1900 een derde. In 1903 werd daar een fabriek voor het recycleren van hoogovenslak aan toegevoegd. Geboren Ninovieter Jan Lieven Van der Haegen kreeg in 1869 de leiding over een gemoderniseerd metallurgiebedrijf dat een 300-tal arbeiders tewerkstelde.⁴⁹

---

42. BETTGENHAUSER Richard, Die Industrien des Herzogtums Braunschweig, I. Teil, Braunschweig, 1899, www.albert-gieseler.de/dampf_de.

43. PRINZ Heinrich, Familienforschung im Siegerland, www.genealogie-si.de en DICK Günter, Stammbaum, o.c.

44. Maria Sybilla Cornelia van der Haegen ° Wolfenbüttel 10.11.1868 + Dortmund–Hörde 10.06.1934.

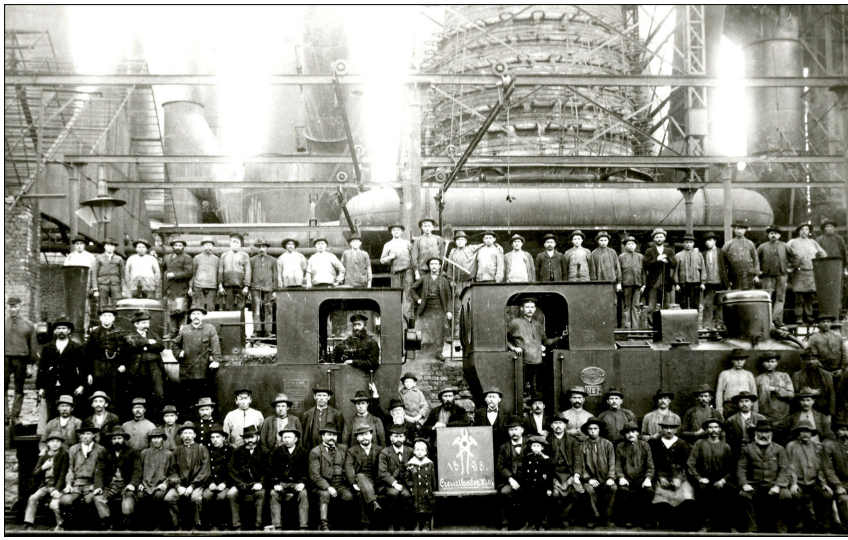
45. DICK Günter, Stammbaum, o.c.

46. Creuzthal werd Kreuztal in het begin van de 20ste eeuw. De huidige fusiestad Kreuztal werd opgericht in 1969 en omvat naast Kreuztal-centrum met Ernsdorf en Ferndorf ook de stadsdelen Kredenbach, Burgholdinghausen, Littfeld, Krombach, Bockenbach, Eichen, Stendenbach, Osthelden, Oberhees, Mittelhees, Junkernhees, Fellinghausen en Buschhütten.

47. Thyssen Krupp Steel Europe is het bekendste metaalverwerkend bedrijf dat momenteel nog actief is in Kreuztal.

48. Hütte: metallurgiebedrijf – hoogovens voor ijzererts. Hüttenverwalter: leidinggevende, directeur van een metallurgiebedrijf.

49. KOCH Horst G., Erzväter. Berg- und Hüttenleute, Gruben und Hochofenwerke im Siegerland und Westerwald, Gudrun Koch Verlag, Siegen, 1982.

Figuur 6. Creuzthaler Hütte 1898: Jan Lieven van der Haegen rechts van het bord op de 1ste rij.
Bron: Stadtarchiv Kreuztal.

In Ferndorf werd in het gezin van Jan Lieven en Emilie nog een dochter geboren, Paula.⁵⁰ Het was hun zevende en jongste kind. Minder dan een jaar later overleed Emilie Bücklers, amper 35 jaar oud. Jan Lieven bleef achter met zijn twee dochtertjes - een kleuter van 2,5 jaar en een baby van 10 maanden.

Inmiddels had de Duitse geschiedenis een belangrijke omwenteling gekend: na de Pruisisch – Franse oorlog van 1870 werd Duitsland in 1871 op initiatief van rijkskanselier Otto von Bismarck eengemaakt en werd koning Wilhelm van Pruisen keizer van het Duitse Rijk.

Jan Lieven van der Haegen hertrouwde in Kreuztal op 14 november 1874⁵¹ met de veertien jaar jongere Minna Siebel,⁵² dochter van Johann Henrich Siebel⁵³ en Anna Margaretha Stahlschmidt.⁵⁴ Freudenberg is een gemeente die grenst aan Kreuztal. Minna was strikt evangelisch, maar de dominee van Ferndorf weigerde een kerkelijk huwelijk, waarschijnlijk omdat Jan Lieven katholiek was.⁵⁶

Op tien jaar tijd kreeg het gezin van der Haegen – Siebel zes dochters⁵⁷

1. Adele van der Haegen ° Ferndorf 23.07.1875 + Eppendorf 28.02.1957
2. Irene van der Haegen ° Ferndorf 06.08.1876 + Kreuztal 26.12.1899
3. Emma van der Haegen ° Ferndorf 01.08.1877 + Ferndorf 24.10.1926
4. Klara (Clara) van der Haegen ° Kreuztal 16.09.1878 + Neuwied 16.12.1943
5. Johanna van der Haegen ° Ferndorf 27.05.1880 + Eppendorf 08.11.1959
6. Laura van der Haegen ° Ferndorf 01.01.1884 + Ferndorf 06.11.1884, als baby gestorven aan *Lungenentzündung* (longontsteking)

Op 23 mei 1887 tenslotte kwam in de *Moltkestrasse*⁵⁸ een zoon op de wereld: Otto van der Haegen. Enkele maanden later, op 12 december 1887, overleed in Dülken grootvader Franz van der Haegen, de oude Ninovieter, die in 1874 nog de Duitse nationaliteit had verkregen. In 1893 werd in het gezin van der Haegen - Siebel nog een tweede jongetje dood geboren. Alle kinderen stonden te boek als evangelisch, zoals hun moeder. Ook de meisjes uit het eerste katholieke huwelijk, Cornelia en Paula, werden bekeerd tot het evangelisch geloof.⁵⁹

50. Paula van der Haegen ° Ferndorf 26.06.1870 + Ferndorf 05.06.1950.

51. Hun huwelijksbericht verscheen die dag in de Siegener Zeitung.

52. Minna Siebel ° Freudenberg 08.10.1853 + Kreuztal 20.06.1896.

53. Johann Henrich Siebel ° Freudenberg 06.10.1805.

54. Anna Margaretha Stahlschmidt ° Freudenberg 08.1.1853.

55. PRINZ Heinrich, o.c.

56. DICK Günter, Stammbaum, o.c.

57. PRINZ Heinrich, o.c. en DICK Günter, Stammbaum, o.c.

58. Kreuztal - Moltkestrasse is als geboorteplaats vermeld op de begrafenislijst van de gesneuvelden van LZ37. zie verder.

59. DICK Günter, Stammbaum, o.c.

zware artillerie en ravitaillering, lagen in de tweede helft van de 19de eeuw aan de basis van het oprichten van militaire spoorwegeenheden voor het uitbouwen, herstellen, beheren en eventueel het verstoren en saboteren van belangrijke spoorweglijnen. De *Eisenbahnbrigade* bestond uit drie regimenten die elk twee bataljons van vier compagniën omvatten. In 1884 was er bij de *Eisenbahnbrigade* een Ballondetachment opgericht, nadien aangevuld met een *Luftschifferversuchsabteilung*, die in 1887 werd uitgebreid tot een *Luftschifferabteilung*, om ballons en luchtschepen uit te testen voor eventueel militair gebruik.⁶⁸

Figuur 8. Zegel van het Eisenbahn Regiment Nr 3.
Bron: Historisches Luftfahrarchiv Köln

In de 17de eeuw werden al plannen voor luchtschepen getekend en in de tweede helft van de 19de eeuw kwamen de eerste experimentele tuigen ook werkelijk van de grond. Aan het begin van de 20ste eeuw werden in Frankrijk, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten met bescheiden succes luchtschepen gebouwd. Het luchtschip *Belgique* werd ontworpen door Robert Goldschmidt en Ernest Solvay van de ULB en het werd gebouwd in de Franse fabriek van Louis Godard – het maakte zijn proefvlucht op 28 juni 1909. Het was echter in Duitsland dat de luchtvaarttechniek aan de top stond. In Mannheim waren Johan Schütte en Karl Lanz actief en in Bitterfeld was August von Parseval aan de slag, maar de bekendste ontwerper was natuurlijk Graf Ferdinand von Zeppelin, die de naar hem genoemde zeppelins liet bouwen in Friedrichshafen am Bodensee. Er bestonden verschillende soorten luchtschepen - naargelang de constructie van het scheepsframe sprak men van *Blimps of Prall-luftschiffe* (parsevals zonder skelet), *Halbstarrluftschiffe* (gedeeltelijk skelet langs de kiel) of *Starrluftschiffe* (met een volledig aluminiumskelet, zoals de zeppelins).

In oktober 1901 werd de *Luftschifferabteilung* het eerste volwaardige *Luftschifferbataillon*. Dergelijke eenheden hadden nood aan technisch-wetenschappelijk geschoolde officieren en manschappen, die in de eerste plaats uit de *Eisenbahnpioniere* werden gerekruteerd. De overstap van geschoolde officieren van de *Eisenbahnpioniere* naar de *Luftschiffer* was niet ongewoon, gezien de technische vereisten voor de diverse functies op een luchtschip en het gezamenlijk verleden van beide eenheden. De *Luftschiffer* namen aanvankelijk ook het helgrijze uniform van de *Eisenbahntruppe* over; op de grijze schouderstukken stond een rode L en een Arabisch cijfer, naargelang het bataljon.⁶⁹

Figuur 9. Kenteken van de Heeresluftschiffer.
Bron: verz. MVDH.

Waarschijnlijk was Otto van der Haegen al van bij het begin van zijn loopbaan bij de *Luftschiffer* ingedeeld en gekazerneerd aan de *Jungfernheide* in Berlijn-Reinickendorf, waar hij tot de eerste lichter behoorde die haar opleiding kreeg in de *Luftschifferschule*, opgericht op 1 januari 1907.

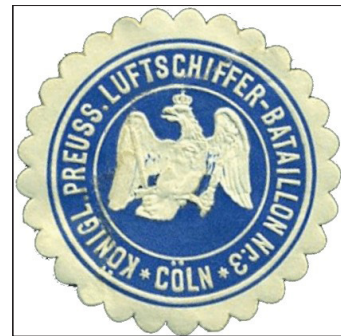
68. ROHDE Horst (Hrsg.), Das Deutsche Feldeisenbahnwesen im Ersten Weltkrieg. Die Eisenbahnen zu Kriegsbeginn und Kriegsende, E.S. Mittler & Sohn, Hamburg, 2010.

69. REDNER Harry C., Die Luftschiffwaffe des Heeres - Des Kaisers graureisige Geschwader, Die Geschichte der Deutschen Heeresluftschiffahrt, Eigenverlag des Autors, 2010.

Al in de zomer van 1907 werd Otto van der Haegen tot *Leutnant* bevorderd.⁷⁰ Aanvankelijk werd er in de *Luftschifferschule* met *Kugel- en Drachen-Fessellsballons, Parsevals en Gross-Basenach* (M I-a) gevlogen, vanaf 1908 ook met Zeppelins.⁷¹

De zeppelinfabrieken gaven hun luchtschepen een productienummer beginnend met LZ (*Luftschiff* Zeppelin), gevolgd door een Arabisch cijfer. Luchtschepen voor de burgerluchtvaart kregen daarnaast ook een naam, terwijl militaire luchtschepen een tactisch nummer kregen. Voor de Marine was dat L van *Luftschiff*, gevolgd door een Arabisch cijfer (bv. LZ36 = L9). Het Duitse landleger nummerde aanvankelijk met Z van Zeppelin, gevolgd door een Romeins cijfer (bv. LZ23 = ZVIII), maar later behield men de productienummers (bv. LZ37) en vanaf de 2de helft van 1915 telde men daar 30 bij (bv. LZ42 = LZ72) om de geallieerden te misleiden over het precieze aantal. *Schütte-Lanz* luchtschepen werden genummerd met SL en een Arabisch cijfer, voor Parsevals gebruikte men de letters PL en P.

Op 10 september 1909 werd *Leutnant* Otto van der Haegen overgeplaatst naar het *Luftschifferbataillon* nr.1 in Berlijn-Tegel.⁷² Vanaf 1910 voerde Otto een aantal oefenvluchten uit met diverse tuigen als *Freiballons*,⁷³ *Schütte-Lanz*, *Parsevals* en Zeppelins vanop de basissen van Berlijn-Tegel, Trier, Metz, Gotha, Baden-Oos, Keulen-Bickendorf en Düsseldorf. Op 15 maart 1910 landde hij bijvoorbeeld met een *Freiballon* in Müsen.⁷⁴ Hij nam op 25 april 1910 bij Bad Homburg ook deel aan de grote luchtschipmaneuvers in aanwezigheid van Kaiser Wilhelm II – bij die maneuvers ging voor het eerst een luchtschip verloren (LZ5-ZII). In oktober 1911 werden de *Luftschifferbataillons* nrs. 2 en 3 opgericht, in oktober 1913 zouden nrs. 4 en 5 volgen. *Leutnant* van der Haegen werd eind 1911 overgeplaatst naar het 3de bataljon, onder commando van Major Walter von Schultz. De staf en de 1. *Kompanie*, waartoe Otto behoorde, waren in Keulen gestationeerd, de 2. *Kompanie* in Düsseldorf, de 3. *Kompanie* in Metz. De naam van o.a. *Leutnant* van der Haegen werd vermeld op een gedenkplaat met opschrift *Reichsluftschiffhafen Bickendorf - Zur Erinnerung an meine Dienstzeit Luftschiffer - Btl. Nr. 3 – 1. Kompanie Cöln 1912*.⁷⁵

Figuur 10. Zegel van het *Luftschifferbataillon* Nr.3.
Bron: *Historisches Luftfahr-archiv Köln.*

Het bataljon maakte zowel gebruik van gasballons zoals de Bocklemund en de Bickendorf, als van luchtschepen, zoals PL3-PII en *LZ9-ZII-Ersatz*. Dat laatste werd gebruikt als opleidingsluchtschip en om de eerste luchtfoto's te maken (o.a. van de vestingstad Keulen).⁷⁶ Als enthousiast fotograaf zal Otto daar met genoegen hebben aan meegewerkt.

Op 21 mei 1912 vloog *Leutnant* van der Haegen voor het eerst over zijn geboortestreek, het Siegerland, en hij werd daarbij toegejuicht door duizenden streekgenoten die hem van op de berghellingen met vlaggen en wimpels toezwaaiden.⁷⁷ Een geestdriftige bewonderaar publiceerde er zelfs een versje over:

70. KRUSE Hans, *Das Siegerland vom Luftschiff aus gesehen, Zum Gedächtnis von Otto van der Haegen und Willi Reichwald, Siegerland, Blätter des Vereins für Heimatkunde und Heimatschutz im Siegerlande samt Nachbargebieten, Sonderbeilage 4. Band, 3.heft, September 1920* - Voor zover ons bekend is dat het oudste artikel dat biografische gegevens van Otto van der Haegen vermeldt en andere auteurs hebben zich later daarop gebaseerd. Het feit dat Kruse in zijn artikel een brief publiceert, persoonlijk gericht aan Otto's zus Paula, sterkt ons vermoeden dat hij, als streekgenoot, contact had met de familie van der Haegen voor informatie uit de eerste hand.

71. REDNER Harry C., o.c.

72. Lokale Nachrichten, *Siegener Zeitung* 13.09.1909.

73. Een *Freiballon* is een gas- of warmeluchtballon, zelfstandig vliegend, in tegenstelling tot een Fesselballon, die door een kabel met de grond is verbonden.

74. KRUSE Hans, o.c.

75. Die gedenkplaat is nog aanwezig op de oude kazernemuur in Bickendorf.

76. N.N., *Luftschifferbataillon 3 in Cöln-Bickendorf*, www.koelner-luftfahrt.de.

77. KRAUSE Jochen, o.c.

*Aus Kreuztal Otto van der Haegen,
macht im Ballon manch kühne Fahrt.
Als er nach Böhmen ist geflogen,
hat er's aufs neue offenbart.⁷⁸*

**Figuur 11. Luftschifferbataillon Nr 3 – centraal
Leutnant Otto van der Haegen.**
Bron: Kyffhäuser nr.19, 1938.

En ooggetuigen vertelden volgende anekdote: Otto was in die tijd “goed bekend” met een meisje uit de *Ziegeleistrasse* in Ferndorf. Hij stuurde zijn luchtschip over haar woning en gooide als teken van genegenheid een zandzakje uit naar haar tuin. Goed mikken vanuit een luchtschip is echter niet evident, en het zakje belandde op de mesthoop van de burens, die het wel heel snel aan de jongedame bezorgden...⁷⁹

Op 24 maart 1913 vloog Otto opnieuw over het land van Siegen, met de zeppelin LZ9-ZII-Ersatz.⁸⁰ Hij maakte vanuit de open gondel de eerste luchtopnamen van zijn geboortestreek. Hij fotografeerde boven Kreuztal, Hildenbach-Allenbach en Siegen-Geisweid en maakte beelden van de lokale industrie: *Drahtwerk Dresler*, *Maschinenfabrik Gebr. Klein* en de *Creuzthaler Hütte*, waar zijn vader de bedrijfsleider was. Hij maakte ook een luchtfoto van Stift Keppel, waar zijn zussen naar school waren gegaan. Eind maart 1913 steeg hij samen met Robert Klein vanuit Dahlbruch en met Arnold Stahlschmidt vanuit Weidenau op in de luchtballon Wallraf. In de zomer van 1914 maakte hij een reis naar Holland, Helgoland en Engeland.⁸¹

Op 19 september 1913 stierf zijn vader, Jan Lieven van der Haegen in het Siegener *Sankt-Marienhospital*. Hoewel van huis uit katholiek, weigerde hij het heilig oliesel, waarschijnlijk onder de invloed van zijn tweede vrouw, de protestantse Minna Siebel. Hij werd niet kerkelijk begraven.⁸²

Eind 1913 – begin 1914 was Otto achtereenvolgens actief vanop de luchtschiphavens Düsseldorf, Baden-Baden, Keulen-Bickendorf en Berlijn-Johannisthal. Op 2 maart 1914 vloog hij van Keulen naar Gotha, waar LZ9-Ersatz II zijn nieuwe standplaats kreeg. Boven Ferndorf gooide Otto een brief uit met de beste groeten aan de inwoners van het Siegerland; de brief werd gevonden in de *Hochstrasse*.⁸³ Het uitgooien van dergelijke brieven en kaartjes was een aangenaam gebruik bij de *Luftschiffer* en die kaartjes zijn zeer gegeerd bij verzamelaars.

78. ANSPACH Maria, Siegerländer stürzte mit dem Zeppelin ab, Aus dem Siegerland, Durchblick, 3/2005, Seite 7.

79. N.N., Ottos Schwester, in Kreuztaler Geschichte(n), 20.08.2012 - www.geocaching.com.

80. Op www.luftschiff.de vermeldt Andreas KRUG Otto van der Haegen als commandant van de LZ9-Ersatz ZII, na Hauptmann Horn en Oberleutnant von der Leyen. De LZ9-Ersatz ZII werd gebouwd in Friedrichshafen en maakte zijn eerste vaart op 2 oktober 1911. Standplaatsen: Baden-Oos, Köln-Bickendorf, Metz en Gotha. Op 1 augustus 1914 gedemonteerd.

81. KRUSE Hans, o.c.

82. Volgens Dr. ISENBURG, archivaris van Stift Keppel, meegedeeld door DICK Günter.

83. Bericht, Siegener Zeitung 03.03.1914.

III

Duitse luchtschepen in oorlogstijd

De Duitse legerleiding reageerde aanvankelijk vrij sceptisch op het eventuele gebruik van de eerste onhandige en zwak gemotoriseerde luchtschepen, maar toen ze zich ontwikkelden tot snelle en wendbare tuigen, kwam daar verandering in. Luchtschepen konden toen hoger vliegen, langer in de lucht blijven, hadden een verder vliegbereik en een veel groter draagvermogen dan de nog primitieve vliegtuigjes. Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog versnelde de technische ontwikkeling en de productie van de luchtschepen en zowel het Duitse landleger (*die Armee*) als de Marine maakten er uitgebreid gebruik van voor verkenning- en bombardementsvluchten. België maakte al in het prille begin van de oorlog kennis met de zeppelins. Op 4 augustus 1914 viel het Duitse leger België binnen en al in de nacht van 5 op 6 augustus werd Luik aangevallen door LZ21-ZVI-Cöln van Kommandant von Dücker en *Luftschiffführer* Kleinschmidt, die acht obussen dropten. Die zeppelin werd echter door geschut zwaar toegetakeld en strandde in Wallenberg tussen Bonn en Keulen.⁸⁴ Het was de eerste luchtaanval in de geschiedenis en tevens de eerste Belgische overwinning in de nog jonge oorlog.

In de nacht van 25 augustus dropte LZ25-ZIX onder leiding van Hauptmann Alfred Horn negen bommen op Antwerpen, waarbij 26 slachtoffers gedood of gewond werden. Bij de omsingeling van de vesting Antwerpen viel op 25 september het van DELAG⁸⁵ overgenomen luchtschip LZ17-Sachsen onder leiding van *Oberstleutnant* Ernst Lehmann⁸⁶ de stad aan.⁸⁷ Ook in de nacht van 7 op 8 oktober brak de hel los – naast meer dan 4000 artillerie-obussen vielen 140 luchtschipbommen op de Scheldestad. De bombardementen op Luik en Antwerpen confronteerden voor het eerst een burgerbevolking met de moderne industriële oorlogsvoering vanuit de lucht. Even later volgden ook aanvallen op Oostende en op verscheidene Franse en Poolse steden. Vanaf januari 1915 werden ook de Britse kuststeden en vooral Londen aangevallen. In België bouwden de Duitsers met dat doel luchtschiphallen in Cognelée bij Namen, in Evere-Haren, Etterbeek en Sint-Agatha-Berchem bij Brussel en in Gontrode bij Melle. Naast de oorlogsmisdaden in de martelaarssteden en het eerste gebruik van gifgas, droeg ook de inzet van zeppelins tegen de burgerbevolking bij tot het barbaarse imago van Duitsland en het misprijzen van de internationale gemeenschap.

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog was Otto van der Haegen nog steeds in dienst bij het *Luftschifferbataillon* nr. 3, dat toegewezen was aan het VIII. *Armeekorps*. Sinds de mobilisatie vormde elke compagnie een *Luftschiffkommando* met een eigen luchtschip en een commandant.

De Eerste Slag om Lotharingen

Al in het prille begin van de oorlog kreeg Otto zijn vuurdoop aan de frontlijn in Frankrijk tijdens

---

⁸⁴. VON LOEWENSTERN Elard und BERTRAM Friedrich, *Mobilmachung, Aufmarsch und erster Einsatz der Deutschen Luftstreitkräfte im August 1914*, E.S. Mittler & Sohn, Berlin, 1939, Seite 13.

⁸⁵. DELAG staat voor Deutsche Luftschiffahrt Aktien Gesellschaft, het bedrijf dat Graf Ferdinand von Zeppelin op 16 november 1909 oprichtte om passagiersvluchten met zeppelins uit te voeren. Het was tevens de eerste luchtvaartmaatschappij ter wereld. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden luchtschepen bestemd voor de burgerluchtvaart ook ingezet voor krijgsverrichtingen. Wikipedia.nl.

⁸⁶. Ernst August Lehmann was één van de belangrijkste Duitse luchtschipcommandanten, zowel in oorlogstijd als in de burgerluchtvaart. In 1923 werd hij vice-president van de Goodyear Zeppelin Corporation en in 1936 directeur van de door Hermann Göring opgerichte Deutsche Zeppelin Reederei. Hij kwam om bij de ramp met LZ129 Hindenburg die ontplofte boven Lakehurst, New Jersey op 6 mei 1937.

⁸⁷. Wellicht was ook Leutnant Kurt Ackermann als Bombenoffizier aan boord bij het bombardement van LZ17-Sachsen op Antwerpen – hij werd later overgeplaatst naar LZ37 (zie verder) – LEHMANN Ernst A., *Auf Luftpatrouille und Weltfahrt, Erlebnis eines Zeppelinführers in Krieg und Frieden*, Volksverband der Bücherfreunde, Wegweiser-Verlag, Berlin, 1936.

de Eerste Slag om Lotharingen. In de nacht van 22 op 23 augustus 1914 voerden LZ22-ZVII en LZ23-ZVIII een verkennings- en bombardementsopdracht uit in de Elzas. LZ22-ZVII, vertrokken vanop zijn basis in Baden-Oos onder het commando van *Hauptmann* Felix Jacobi, speurde naar terugtrekkende Franse troepen in de Vogezes en dropte bommen op hun kamp. Toen de zeppelin door de wolken brak, bevond hij zich plots boven de hoofdmacht van de Fransen die met smalvuur de gascellen doorzeefden. Het lekkende luchtschip ging verloren in de buurt van Saint-Quirin.⁸⁸

LZ23-ZVIII was gestationeerd in Trier onder het bevel van *Hauptmann* Konrad Andrée, geassisteerd door Otto van der Haegen als *Erster Offizier*.⁸⁹ Op 22 augustus kregen ze een telegram van de legerleiding met het bevel het Franse Fort Manonville te bombarderen. Hun luchtschip vertrok met een 12-koppige bemanning langs de Saar naar Lotharingen. Ter hoogte van het dorp Euren werd de zeppelin echter beschoten door de Kwartierwacht van hun eigen Duitse luchtschiptroepen, die meenden dat het om een Frans luchtschip ging.

De LZ23-ZVIII verloor na die beschieting langzaam gas en om gewicht te verliezen werden in de buurt van de gemeente Badonviller enkele bommen gedropt – die overigens weinig schade aanrichtten – op het 21ste Corps van het 65ste RIT.⁹⁰ In de Vogezes dwaalden ze af van de route en *Hauptmann* Andrée gaf de leiding over aan Otto van der Haegen om zelf het luchtschip te heroriënteren. Door het gasverlies kon de zeppelin niet de vereiste vlieghoogte houden en boven het front werd hij opnieuw beschoten, nu door de Fransen, die erin slaagden de gasballon verder te doorzeven en de benzine- en olietanks lek te schieten. Artillerie en geweersalvo's maakten een ruïne van de LZ23-ZVIII, die snel hoogte verloor. Bommen en ander ballast werden afgegooid. Otto hield het hoofd koel en schakelde de motoren uit. Het gevaarte strandde in de dennen, een geslaagde noodlanding in het niemandsland bij de *Col de la Chapelotte*, achter de vijandelijke linies, maar de bemanning kon ontsnappen.⁹¹ *Hauptmann* Andrée leidde zijn manschappen in een mars van 16 uur door de Vogezes, voorbij de Franse stellingen, tot ze ongedeerd de Duitse linies bereikten en het verslag van de verkenningsvlucht konden doorgeven aan de legerleiding. Toen de Duitse troepen enkele dagen later verder in de Vogezes doordrongen, kregen Otto van der Haegen en zijn kameraden de opdracht de waardevolste delen van de zeppelin te bergen. Voor dat gewaagde maar geslaagde avontuur werd hem het IJzeren Kruis uitgereikt.⁹²

Figuur 12. Otto van der Haegen onderscheiden met het IJzeren Kruis in 1914.
Bron: verz. Günter Dick (met dank).

88. KRAUSE Jochen, o.c. – Het dorp Saint-Quirin behoorde van 1871 tot 1919 bij het Duitse Rijk.

89. Volgens het verslag dat *Hauptmann* Andrée na de Eerste Wereldoorlog schreef - ANDRÉE Konrad, Bericht, bearbeitet von DICK Günter, ZVIII (LZ23) auf erster und letzter Kriegsfahrt am 21. August 1914 im Elsass.

90. Régiment d'Infanterie Territoriale.

91. Volgens sommige Franse auteurs zouden er vier krijgsgevangenen zijn genomen - zie o.a. THERY Fabrice, La terreur Zeppelin 1914-1916, www.histoquiz-contemporain.com, page 3. Otto van der Haegen vermeldt dat echter niet in zijn brief aan zijn zus (zie verder) en evenmin Konrad Andrée in zijn (na de oorlog) geschreven verslag.

92. Het IJzeren Kruis was een militaire onderscheiding, in 1813 ingesteld door de Pruisische koning Frederik Willem III, naar de vorm geïnspireerd op het kruis van de Duitse Orde. Na een onderbreking van 44 jaar werd de onderscheiding in 1914 door keizer Willem II opnieuw ingevoerd. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het IJzeren Kruis door Adolf Hitler ingesteld als een ridderorde, die uiteraard in 1945 werd ontbonden.

Op 26 augustus 1918 schreef Otto de volgende brief aan Frau Irle in Lohe, zijn zus:

*Liebe Paula! Wir waren einige Tage aus der Welt, daher keine Nachricht; wir waren zur Schiff nach Frankreich. Leider werden wir von Infanterie und Artillerie derart schwer zerschoßen, daß das Schiff bereits oben eine Ruine war und eine Strandung in der Nähe von Badonviller östlich Luneville nicht zu vermeiden war. Das Schiff war erledigt, und nur durch eine glückliche Fügung ist es uns gelungen, durch unendliche Wälder der Vogezen in 16 stündigen Marsch, bergauf, bergab, ohne Weg und Steg, ohne Nahrung – es seien denn ein paar Waldbeeren und Brombeeren gewesen, dazu Vogezenwaßer – uns an den Franzosen vorbei nach deutschem Gebiet zurückmogeln. Am 2. Tage waren wir auf dem Schlachtfeld von Saarburg. Heute gehts mit Lastenwagenkolonne wider zur Strandungsstelle; wir wollen sehen was noch zu retten ist.*⁹³

LZ23-ZVIII viel nadien in Franse handen. Het vaandel en het wrak van de gondel werden als oorlogstrofeeën meegenomen en tentoongesteld in het *Musée de l'Armée* in het *Hôtel des Invalides* in Parijs.⁹⁴

Figuur 13. Tekening van de vernietiging van de LZ23-ZVIII bij de Eerste Slag om Lotharingen.
Bron: Prentkaart E. Le Deley, Paris - verz. MVDH.

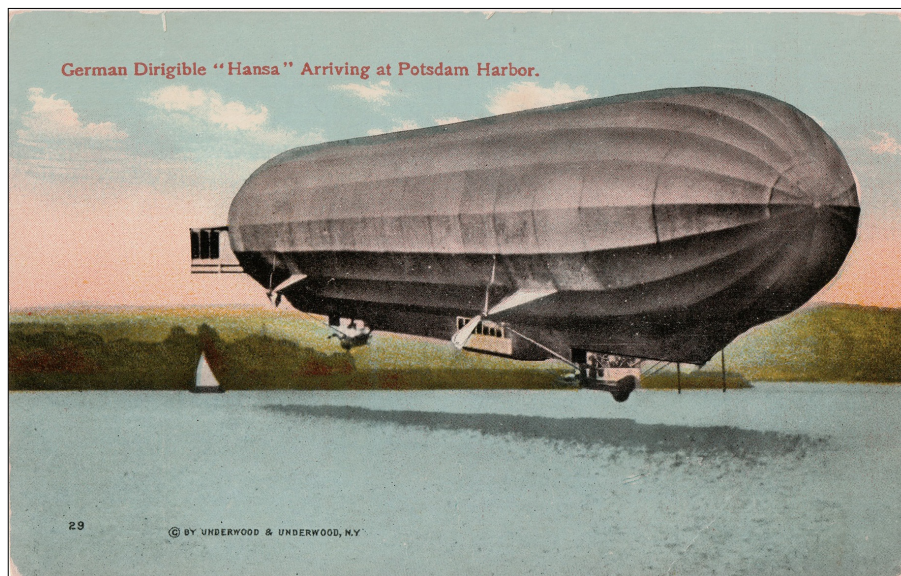
De Luftschifferschule in Berlijn

In oktober 1914 werd Otto van der Haegen bevorderd tot *Oberleutnant*. Hoewel hij toen pas 27 jaar was, benoemde het leger hem tot bevelhebber van het *Luftschifferschulekommando* in Berlijn–Johannisthal. De *Luftschifferschule* was reeds in 1907 geopend in Berlijn-Reinickendorf. Van de tien luchtschepen waarover het landleger bij het begin van de oorlog beschikte, waren er acht verloren gegaan. De fabrieken in Friedrichshafen en Potsdam draaiden op volle toeren. Talrijke nieuwe luchtschepen stonden op stapel en bijgevolg moesten er dringend meer officieren en manschappen worden opgeleid. De ervaring van de beloftevolle jonge officier kwam daarbij goed van pas.⁹⁵ Een delegatie van het *Luftschifferbataillon* nr. 3 was onder het commando van Otto actief met het van DELAG opgevorderde LZ13-Hansa dat als opleidingsschip werd gebruikt. Die functie zou Otto maar een goed half jaar uitoefenen.

⁹³. REH E., Ein Siegerländer Luftfahrt-Pionier, Dem Gedächtnis Otto van der Haegens – Zeppelin-Kommandant im Ersten Weltkrieg, Siegener Zeitung, 20.08.1965.

⁹⁴. Fotoprentkaarten uitgegeven door het Musée de l'Armée in de reeksen Campagne 1914-1915 en Trophées de la Grande Guerre.

⁹⁵. REH E., o.c.

Figuur 14. Het opleidingsluchtschip LZ13 Hansa.
Bron: Prentkaart Underwood und Underwood - verz. MVDH.

Figuur 15. Boordstempel van LZ37.
Bron: Historisches Luftfahr-archiv Köln.

LZ37

Begin 1915 werd Otto aangesteld tot Kommandant van het in Potsdam nieuw gebouwde luchtschip LZ37. Dat behoorde tot de M-klasse en was daarmee het laatste van een oude en kleinere reeks zeppelins. Klein was natuurlijk relatief. LZ37 was 158 meter lang, had een inhoud van 22.470 m³ gas en een doorsnee van 14,9 meter en voer op 3 Maybachmotoren van elk 210 pk.⁹⁶ Zijn maximumsnelheid bedroeg 70 km/u, zijn stijghoogte 2000 m en zijn actieradius 2000 km. De twee gondels waren uitgerust met zware machinegeweren en bovenop de zeppelin, achter de boeg, was een mitrailleurpost gebouwd. Het canvas was van een okergele kleur. In februari bezocht Otto van der Haegen de *Luftschifferschule* om manschappen uit te kiezen. Na een streng examen werden de gegadigden geselecteerd.⁹⁷ Van 4 tot 31 maart 1915 had LZ37 van op de Potsdamer Werf haar zeven proefvaarten met succes doorstaan en het werd dan eerst naar Berlijn-Johannisthal en vervolgens naar de *Luftschiffhalle* in Gotha overgebracht. *Oberleutnanten* Otto van der Haegen en Kurt Ackermann waren als waarnemers bij die vlucht aanwezig.⁹⁸

Figuur 16. LZ37.
Bron: Wikimedia Commons.

⁹⁶. Verscheidene auteurs vermelden andere afmetingen voor LZ37. We refereren hier naar de technische fiche van de zeppelins in het gedenkboek 25 jaar GmbH Luftschiffbau Zeppelin – HILDEBRANDT Hans (SL), Zeppelin-Denkmal für das Deutsche Volk, Germania Verlag GmbH, Stuttgart, 1925, Seite 313.

⁹⁷. Volgens het verhaal van Alfred Mühler, Mit LZ37 aus 200 m brennend abgestürzt!, Kyffhäuser nr. 19, 8 Mai 1938, Seite 446.

⁹⁸. DICK Günter, Vom Himmel durch die Hölle in den Tod. Das kurze Leben des Bonner Maschinisten Willy Müller (1888-1915), Bonner Geschichtsblätter, Bonner Heimat- und Geschichtsverein und Stadtarchiv Bonn, 2014, Seite 197-212.

Figuur 17. De volledige bemanning van LZ37 – centraal Otto van der Haegen.
Bron: ansichtkaart van Willy Müller (tweede van rechts) naar Josef Trimborn, circa 30.5.1915; privéverzameling.

Op 18 april 1915 haalde Kommandant Otto Van der Haegen met zijn bemanning zijn nieuw luchtschip af in Gotha om het in etappes over te brengen naar zijn eenheidsstandplaats aan de Ossendorfer Weg in Keulen-Bickendorf. Geestdriftig werd het vaandel gehesen. Door te sterke tegenwind in het Rijndal maakte Otto een omweg over het Westerwald en het Siegerland, waarbij hij van de gelegenheid gebruik maakte om nog een reeks luchtfoto's te maken, o.m. van het stadje Biedenkopf en het dorpje Allenbach, van *Schloss Wittgenstein*, van zijn geboorteplaats Kreuztal-Ferndorf en de *Creuzthaler Hütte*, van de Geisweider *Eisenwerke* en de *Bremer- und Birlenbacher Hütte*, eveneens in Geisweid. Hij fotografeerde ook Siegen, waar hij naar het gymnasium was geweest.

De landing in Keulen werd bemoeilijkt door hevige wind. Nadat Otto en de machinisten uit de gondel waren geklommen, wierp een felle windstoot LZ37 terug omhoog en het grondpersoneel moest de kabels lossen. Twee mannen bleven aan de touwen hangen, maar stuurman Alfred Mühler en schutter Hermann Kirchner slaagden erin hen aan boord te hijsen. Het luchtschip dreef stuurloos weg en viel in een kiezelgroeve, waarbij de achterste gondel zwaar werd beschadigd, de propeller afbrak en de romp scheurde. Verscheidene bemanningsleden werden uit de gondels geslingerd en geraakten gewond. Een nieuwe krachtige windstoot dreef het luchtschip verder af maar een aan boord gebleven bemanningslid slaagde er met veel moeite in de motoren aan de praat en het schip onder controle te krijgen en het terug naar de basis te loodsen. Volgens de ene bron volbracht *Musketier* Lipski die krachttoer, volgens de andere *Höhensteuermann* Alfred Mühler. Kommandant Otto van der Haegen zou daarover hebben gezegd dat hij met zo'n bemanning zelfs door de hel kon varen... Dat zouden profetische woorden blijken. Iets langer dan een maand bleef de zeppelin in herstelling en de bemanning kon even verlof nemen. Na een bijkomende proefvaart werd LZ37 opnieuw strijdvaardig verklaard.⁹⁹

IV

Naar België...

Op 28 mei 1915, in een nachtvlucht van 2 tot 6 uur in de ochtend, werd LZ37 overgebracht naar zijn nieuwe standplaats op het Oefenplein aan de Generaal Jacqueslaan in Etterbeek bij Brussel¹⁰⁰ met als hoofdoopdracht de deelname aan de nachtelijke bombardementen op de Franse en Britse kuststeden en op Londen. Samen met LZ38 nam LZ37 op 31 mei 1915 voor het

⁹⁹. Voor het volledige verhaal, zie *Die Luftschiffrettung des tapferen Musketier Lipski*, *Geschichte der Kölner Luftfahrt*, www.koelner-luftfahrt.de en de versie van Alfred Mühler in *Kyffhäuser* nr. 19, o.c., Seite 446 –447.

¹⁰⁰. Op het terrein waar zich nu de campussen van de VUB en de ULB bevinden.

eerst deel aan een raid op Londen, maar keerde wegens hevig afweergeschut boven Swale-Borough onverrichter zake terug. LZ38, onder bevel van *Hauptmann* Erich Linnarz, bereikte wel zijn doel en voerde het allereerste bombardement op Londen uit.¹⁰¹

De volledige *Mannschaft* van LZ37 bestond uit 15 *Luftschiffer*,¹⁰² met Oberleutnant Otto van der Haegen als 1. Kommandant. In het voorjaar van 1915 was *Oberleutnant* Kurt Ackermann als 2. Kommandant overgeplaatst naar LZ37. Hij was een van huis uit rijke jonge sportman die pas weinige maanden eerder *Luftschiffer* was geworden.¹⁰³ Zijn familie was eigenaar van de *Liqueurfabrik* Louis Ackermann Jr. in Berlijn en zijn vader Carl was consul van Argentinië geweest.¹⁰⁴ Kurt had op 20 juni 1912 zijn pilotenbrevet behaald.¹⁰⁵ In het najaar van 1914 werd hij als *Bombenoffizier* aangesteld op LZ17-Sachsen, waar hij de nodige ervaring had opgedaan onder het gezamenlijk bevel van *Obersteleutnanten* Ernst Lehmann en *Freiherr* Mar von Gemmingen.¹⁰⁶

Het eskader van 6 juni 1915

De legerleiding had voor zondag 6 juni 1915 een raid op Londen¹⁰⁷ gepland waaraan vier luchtschepen zouden deelnemen:

1. LZ36-L9 van de Marine, overgekomen van Hage in Ostfriesland,¹⁰⁸ onder commando van *Kapitänleutnant* Heinrich Mathy
2. LZ37 van op het Oefenplein in Etterbeek, o.c.v. *Oberleutnant* Otto van der Haegen
3. LZ38 van op de basis in Evere, o.c.v. *Hauptmann* Erich Linnarz
4. LZ39 van op de basis in Sint-Agatha-Berchem, o.c.v. *Hauptmann* Hans Masius

Voor die speciale missie, waarbij LZ37 zijn eerste effectieve aanvalsoopdracht zou uitvoeren, selecteerde Kommandant Otto van der Haegen uit zijn troep acht manschappen, nl.¹⁰⁹

1. *Oberleutnant* Kurt Ackermann (° Berlijn 14.05.1886) als 2. Kommandant en *Bombenoffizier*, verantwoordelijk voor de coördinatie van de bombardementen
2. *Feldwebelleutnant* Karl Mahr (° Leipzig 30.06.1881) die als Fahringenieur toezicht hield op de motoren en leiding gaf aan de machinisten
3. *Sergeant* Hermann Kirchner (° Berlijn 03.05.1893) als boordschutter in de mitrailleurpost die achter de boeg boven op het luchtschip was geïnstalleerd
4. *Unteroffizier* Wilhelm (Willy) Müller (° Bonn 17.07.1887), een motorenspecialist die in 1908 al in het *Königliches Preussische Luftschifferbataillon* was ingetreden en met LZ3-ZI en LZ5-ZII, de eerste zeppelins van het landleger, had gevaren. Hij maakte als machinist ook deel uit van het *Schulungskommando* in Berlijn-Johannisthal op LZ13-Hansa en hij was aanwezig geweest bij alle proefvaarten van LZ37.¹¹⁰

---

101. Flieger-Ring Nachrichtenblatt, nr. 40, Juli 1926, Seite 20. Sommige bronnen noemen Ernst Lehmann als commandant van LZ37 bij die vlucht, maar Lehmann zelf maakte in zijn memoires nergens melding van het feit dat hij ooit aan boord was van LZ37 – LEHMANN Ernst A., o.c.

102. Zoals blijkt uit een groepsfoto van eind mei 1915, genomen aan de Luftschiffhalle in Keulen-Bickendorf, enkele dagen voor de overvaart naar Brussel-Etterbeek. DICK Günter, Willy Müller, o.c.

103. LEHMANN Ernst A., o.c., Seite 46.

104. VANDERSTRAETEN Frederik en DHANENS Piet, Luchtschip ontploft boven Gent, Heemkundige Kring de Oost-Oudburg, Gent, 2011, blz. 102.

105. SCHMIDT Günther, Als die Oldtimer flogen, VEB Verlag für Verkehrswesen, Berlin, 1980.

106. Freiherr Mar von Gemmingen, Generalstabsoffizier, was een neef en naaste medewerker van Graf Ferdinand von Zeppelin. In 1917, na het overlijden van deze laatste, nam hij de leiding over het Zeppelin Gesellschaft.

107. Volgens het verhaal van Alfred Mühler een "Kriegsfahrt nach Calais" - Kyffhäuser nr. 19, o.c. Het lijkt ons evenwel onwaarschijnlijk dat voor een aanval op Calais vier luchtschepen zouden ingezet zijn, we houden het dus – zoals de meeste auteurs – op een geplande raid naar Londen, al werd Calais wel aangevallen – zie verder (nvds).

108. DICK Günter, Willy Müller, o.c.

109. De bezetting werd bij een aanvalsvlucht gewoonlijk tot het minimum beperkt om in geval van catastrofe niet de volledige bemanning te verliezen én om zoveel mogelijk bommen mee te nemen. Behalve Alfred Mühler natuurlijk, zijn alle gesneuvelden vermeld op de Begräbnisliste vom 9. Juni 1915 – Gent Westfriedhof. (zie verder).

110. DICK Günter, Willy Müller, o.c.

Figuur 18. De bemanning van LZ37 gefotografeerd door Otto van der Haegen net voor de fatale vlucht.
Bron: Historisches Luftfahrarchiv Köln.

5. *Maschinist* Karl (Carl) Gottlob Claus (° Mettingen 31.03.1886), een mecanicien van opleiding die zijn militaire loopbaan begon als matroos-machinist bij de Marine en dienst had gedaan in Tsingtau (Qingdao), hoofdplaats van de Duitse concessie Kiautschou (Jiaozhou) in China.¹¹¹ Na zijn overgang naar de *Luftschiffer* maakte ook hij deel uit van het *Schulungskommando* in Berlijn.
6. *Maschinenmaat* Gustav Ruske (° Soldin-Neumark 17.07.1880)
7. *Höhensteuermann* Alfred Mühler (° Rochlitz-Saale 09.01.1887) trad in oktober 1908 in dienst bij het *Telegraphenbataillon* nr. 1 en ging in september 1910 over naar *Luftschifferbataillon* nr. 1 waar hij zijn opleiding tot stuurman kreeg. In augustus 1914 werd hij overgeplaatst naar bataljon nr. 3 en zo kwam hij bij het *Schulungskommando* in Berlijn-Joahnisthal en vervolgens bij LZ37 terecht.¹¹²
8. *Seiten-Steuermann* Otto Schwarz (° Wilhelmsburg-Haarburg 06.04.1890) die het roer van het luchtschip bediende.

De raid van 6 juni 1915

Zondag 6 juni was een prachtige en zeer warme voorzomerse dag geweest.¹¹³ In Gent, hoofdplaats van het *Etappengebiet* van het 4de Duitse leger, zaten de terrassen aan de Kouter en de Korenmarkt overvol, zowel met burgers als soldaten. Bij valavond bemerkten ze drie ¹¹⁴ luchtschepen, die dreigend en bijna geruisloos overvoeren. LZ38, nochtans veruit de grootste en modernste, kampte vrij snel met motorproblemen en Hauptmann Erich Linnarz gaf het bevel om terug te keren. De andere volgden de gebruikelijke vluchtroute van Gent via Brugge naar Oostende om van daar over te varen. LZ37, onder het commando van Otto van der Haegen, stak het Kanaal over en werd bij de Engelse kust vanop Britse oorlogsschepen beschoten met granaten van halfzwaar kaliber. Even verder wierp *Bombenoffizier* Kurt Ackermann bommen af op - wat bij nader inzien - Dover bleek te zijn. Opkomende mist maakte een verdere vlucht boven het Zuiden van Engeland onmogelijk. LZ37 stak opnieuw het Kanaal over en bombardeerde de spoorweginstallaties van Calais.¹¹⁵ Ook LZ39 van *Hauptmann* Hans Masius viel Calais aan

^{111.} Karl Claus was gehuwd met Anna Margareta Löffler. Hun dochter Margarete Erika Claus, gehuwd met Georg Friedrich Rücker, was de moeder van Gert Rücker. Hij en zijn nazaten zijn de enige nakomelingen van een gesneuveld bemanningslid van LZ37, gezien de anderen kinderloos zijn overleden. Brief dd 03.10.2010 van Gert Rücker aan Marc Van Der Haegen, die hem een paar keer heeft ontmoet.

^{112.} DICK Günter, Alfred Mühler, o.c.

^{113.} WANDT Heinrich, *Das Ende des LZ37, Erotik und Spionage in der Etappe Gent*, Agis-Verlag, Wien – Berlin, 1928, Seite 82 en LOVELING Virginie, *Oorlogsdagboeken, De Bezige Bij, Antwerpen*, blz. 141.

^{114.} WANDT Heinrich, o.c., page 83 – Waarschijnlijk volgde LZ36-L9 een andere route.

^{115.} Volgens het verhaal van Alfred Mühler, *Kyffhäuser* nr. 19, o.c.

en verdween vervolgens veilig in de nacht. Marineluchtschip LZ36-L9 zette zijn oorspronkelijke vaart verder, maar gezien Londen in een dichte smog lag, liet *Kapitänleutnant* Heinrich Mathy zijn bommen afgooien op Hull. Daar werden vierentwintig inwoners gedood en veertig verwond. LZ37 had inmiddels de terugtocht aangevat, maar werd ter hoogte van Duinkerken een tweede maal beschoten, door Brits en Frans afweergeschut. Vervolgens gleed de zeppelin langs de Belgische kust tot aan de vuurtoren van Oostende, om dan via Brugge en Gent richting Brussel terug te keren.

De aanval van Warneford

De Britse kustwacht van Hunstanton in Norfolk had de radioberichten van de Duitse Admiraliteit aan de drie zeppelins onderschept. In de late avond kreeg *Commander* Arthur Longmore van de *Royal Naval Air Service* - 1st Wing in Duinkerken de mededeling van de Britse Admiraliteit dat LZ37 en LZ39 op doortocht waren in zijn sector langs de Belgisch-Franse kust en dat LZ38 op terugweg was naar zijn basis in Evere. De 1st Wing was een *Special Anti-Airship Squadron* van de *Royal Naval Air Service*. Twee eskaders van twee vliegtuigen werden vanop de basis in Duinkerken, na een tussenlanding op de vooruitgeschoven basis Ten Bogaerde in Veurne, uitgestuurd. *Lieutenant* John Philip Wilson en *Sub-Lieutenant* John Stanley Mills kregen de opdracht om met hun Farmans de zeppelinbasis in Evere aan te vallen en *Lieutenant* John Rose en *Sub-Lieutenant* Reginald Warneford¹¹⁶ zouden met hun Morane Saulnier jachtvliegtuigen de andere Brusselse bases bestoken. Rose kreeg echter pech, de verlichting van zijn boordinstrumenten viel uit en hij moest terugkeren naar Veurne. Hij gaf teken aan Warneford om de missie af te breken, maar die ging koppig op eigen houtje door. Rond halftwee in de nacht van 7 juni bereikten Wilson en Mills de basis in Evere en dropten daar hun granaten op de hangars, waarbij de met motorpech teruggekeerde LZ38 werd vernietigd.¹¹⁷ De basis was maanden buiten gebruik.

Rond 2 uur vloog *Sub-Lieutenant* Reginald Warneford boven de Brugse Vaart toen hij LZ37 spotte op weg richting Gent. De zeppelin had een technisch probleem aan het stuurmechanisme en voer opmerkelijk laag, hoogst waarschijnlijk door een gaslek. Over de oorzaak van dat gaslek bestaan verschillende theorieën. Eén of meer gascellen zouden aan het lekken zijn geweest door perforatie van vlijmscherpe ijsnaalden op grote hoogte.¹¹⁸ Maar het was wel een hete voorzomerse dag geweest¹¹⁹ en nergens anders in de literatuur over de luchtschepen is zo'n euvel vermeld.¹²⁰ Het is evenwel best mogelijk dat LZ37 bij de beschietingen voor de Engelse kust en bij Duinkerken ernstig werd getroffen. Boven Assebroek dumpte de zeppelin een hoeveelheid waterballast om hoogte te kunnen houden.¹²¹ Mede door een sterke tegenwind werd terugkeren naar zijn basis in Etterbeek moeilijk. Men neemt aan dat commandant van der Haegen wou landen op de zeppelinbasis in Gontrode bij Melle,¹²² alhoewel later bleek dat hij niet van zijn koers richting Brussel zou zijn afgeweken.¹²³

---

116. Reginald 'Rex' Alexander John Warneford ° Darjeeling 15.10.1891 + Yvelines 17.06.1915, zoon van Britse koloniale uit een adellijke familie, was zeeman geweest bij de British-India Steam Navigation Company. Bij het begin van de oorlog ging hij in dienst, eerst bij het Sportsmen's Battalion, dan bij de RNAS, waar hij op 25 februari 1915 zijn pilotenopleiding beëindigde. Op 7 mei 1915, exact één maand voor de crash van LZ37, werd hij ingedeeld bij de 1st Wing. Op 17 mei 1915 had hij al met machinegeweervuur LZ39 aangevallen tijdens een raid boven Engeland, maar die zeppelin kon ontkomen door ballast uit te gooien en naar onbereikbare hoogte te stijgen. ROBINSON M., *Airfields & Airmen of the Channel Coast*, Pen & Sword Military, 2005 en WHITE James, *Rex Warneford VC, Highworth's Zeppelin zapping hero*, Highworth Historical Association, 2015.

117. De vernietiging van LZ38, het eerste luchtschip dat Londen had gebombardeerd, was van grote symbolische en emotionele waarde voor de Britten.

118. VANDERSTRAETEN Frederik, *Luchtschip ontploft boven Gent*, Deel I, Jaarboek XXXVI, Heemkundige Kring de Oost-Oudburg, Gent, 1999, blz. 23.

119. WANDT Heinrich, o.c., Seite 82.

120. DICK Günter, Alfred Mühler, o.c., Seite 10.

121. WHITEHOUSE Arch, *The Zeppelin Fighters*, Robert Hale Ltd., London, page 86.

122. Volgens het verhaal van Alfred Mühler aan LEHMAN Ernst, o.c., Seite 46.

123. DICK Günter, Alfred Mühler, o.c., Seite 10.

Ter hoogte van de Bierstalbrug in Vinderhoute (Lovendegem) viel Warneford LZ37 aan. Toen de Morane Saulnier opdook, werd hij bestookt met zwaar mitrailleurvuur en hij moest noodgedwongen hoogte maken op een behoorlijke afstand van de zeppelin. Aan boord dacht men waarschijnlijk dat de belager was afgeslagen en werd de landing voorbereid. Sergeant Hermann Kirchner, de boordschutter van de mitrailleurpost op het dek, was al naar de gondel vooraan afgedaald, wat nadien een blunder bleek. Bij een onverwachte tweede aanval om 2.25 uur slaagde de piloot er in boven het luchtschip te komen en bij de Gentse Palinghuizen wierp hij zes Halesgranaten af. Eén ervan trof de romp van LZ37 en zette het gas in lichterlaaie. Er volgde een geweldige explosie met een luchtverplaatsing als een tornado. Het toestel van Warneford werd weggeslingerd en ondersteboven gekeerd, zodat hij in vijandelijk gebied een noodlanding moest uitvoeren.¹²⁴ In de voorste gondel van de zeppelin werd Alfred Mühler van het stuur naar de deur geslingerd, hij krabbelde recht en zag Otto van der Haegen met het bovenlichaam over de rand van de gondel hangen. Kurt Ackermann lag gebogen over de stuurtafel en de anderen, eveneens bewusteloos, lagen op de bodem van de gondel.¹²⁵

Figuur 19. Le Petit Journal 27 juin 1915 – Le Zeppelin abattu.
Bron: verz. MVDH.

De crash van LZ37 op Sint-Amandsberg

LZ37 dreef brandend verder over de spoorweg aan de Dampoort en zijn gascellen explodeerden één na één. De hitte sloeg eerst naar boven weg, zodat het luchtschip nog een heel eind verder dreef. Van de Brugse Poort tot Sint-Amandsberg liet het een spoor van gloeiende en smeulende brokstukken en smeltend aluminium achter. Een wrakstuk sloeg door het dak van het huisje van Sidonie Maes in het Sint-Elisabethbegijnhof. Het begijntje werd slechts licht gewond aan de benen, maar haar negenjarig nichtje Odile, dat bij haar logeerde, kwam daarbij om het leven. Even later braken de twee gondels af en scheurde het luchtschip in twee. De voorkant sloeg te pletter op het klooster van de zusters van Onze-Lieve-Vrouw Visitatie en bleef naast het klooster en gedeeltelijk voor de Sint-Amanduskerk liggen. Het achterste deel belandde schuin over de Gentsestraat en een kleiner stuk op het kerkhof. Het klooster werd zwaar beschadigd, een motor viel door het dak en er brak brand uit in de stallen van het neerhof. De gebouwen van het externaat en de *clôture*, de slaapzaal van de zusters, werden door de uitslaande brand vernield. Zuster Elisa, in de wereld Maria Joanna Coolsen, kwam om in de vlammen. Zuster Longina, geboren Pharaïlde Van de Kerckhove, werd vreselijk verbrand in het aangezicht; zij zou de ramp elf jaar overleven.

De bemanningsleden stortten naar beneden toen uiteindelijk de gondels lossloegen van het luchtschip. In herberg Saint-Amand viel een soldaat door het dak en de zoldering te pletter op de keukenvloer. *Maschinist* Carl Claus viel door een glazen dak naast de slaapzaal in het

¹²⁴. WARNEFORD Reginald A.J., Report to Wing Commander Longmore, RNAS 1ste Wing, June 7th 1915, collection Imperial War Museum, London. Warneford slaagde er in zijn toestel te herstellen, opnieuw op te stijgen en te landen op het strand van Cap Griz Nez. Daar kreeg hij brandstof van een Franse eenheid, zodat hij terug naar zijn basis kon vliegen. Rex Warneford werd in Londen en Parijs onthaald als een held omdat hij de eerste piloot was die een zeppelin neerhaalde in een luchtgevecht. Hij kreeg in Groot-Brittannië het Victoria Cross en werd in Frankrijk benoemd tot Chevalier de la Légion d'honneur. Amper tien dagen na zijn heldendaad kwam hij zelf om bij een testvlucht. Op 21 juni 1915 werd hij onder massale belangstelling en met grote militaire eer begraven op het Brompton Cemetery in Londen. British Pathé filmde de begrafenis (te vinden op YouTube met zoek sleutel Warneford's funeral). WHITE James, o.c.

¹²⁵. Volgens het verhaal van Alfred Mühler, Kyffhäuser nr 19, o.c.

Figuur 20. De schade aan het klooster O.L.V. Visitatie te Sint-Amandsberg.
Bron: archief van het klooster.

klooster.¹²⁶ Een andere sloeg door het dak van een huis in de Gerardstraat en in dezelfde straat vond men een verkoold lijk in een dakgoot. In de bomen achter de tuinmuur van het klooster, op de hoek van de Gentstraat en de Antwerpsesteenweg, hingen twee lijken. De jongste gesneuvelde, Hermann Kirchner, was tweeëntwintig jaar, de oudste, Gustav Ruske, vierendertig. De gemiddelde leeftijd van de bemanning was vijfentwintig. *Höhensteuermann* Alfred Mühler overleefde als enige de crash – hij viel door het dak van de slaapzaal van het klooster en belandde in het bed van een non, een val die hem het leven redde.

Een massa nieuwsgierigen stroomde onmiddellijk toe en de lokale politie trachtte de orde te handhaven. De Gentse brandweer kwam snel ter plaatse en had na drie kwartier de brand onder controle. Van zodra Duitse gendarmes en soldaten aankwamen, namen die op bevel van hun officieren de ordehandhaving over en grendelden ze het rampgebied volledig af. Alleen dokters, priesters en ambulanciers werden toegelaten. Bij de kloostermuur vond men de zwaar verbrande officieren Otto van der Haegen en Kurt Ackermann. Een dokter stelde vast dat ze stervend waren en een geestelijke gaf hen de laatste zegen. De overlevende Alfred Mühler werd overgebracht naar het *Militärhospital* II aan het Koophandelsplein in Gent, waar hij herstelde van zijn verwondingen.¹²⁷ Ziekenwagens van het Rode Kruis voerden de lijken van de gesneuvelden af naar het *Militärhospital* I in de Ekkergemstraat, waar ze werden geïdentificeerd en gekist. Een honderdtal soldaten begonnen onmiddellijk met het opruimen van de site en de brokstukken werden in een veertigtal vrachtwagens geladen. Op dinsdag 8 juni werd het puin geruimd en op woensdag 9 juni werden de Antwerpsesteenweg en de Gentsestraat vrijgegeven voor het normale verkeer. Enkele dagen later werden de wrakstukken van LZ37 in het Sint-Pietersstation op treinwagons geladen. De wagons droegen het opvallende opschrift *Französischer Zeppelin*, om de Duitse nederlaag te maskeren. Het was de eerste maal dat een luchtschip door een vliegtuig werd vernietigd.

^{126.} Op de plaats waar hij verongelukte, vond men het uurwerk van Carl Claus, dat aan zijn weduwe Margarethe Löffler werd overgemaakt. Aan de ketting van het uurwerk plakte een stukje gesmolten aluminium van het zeppelin skelet. Hun kleinzoon Gert Rücker bewaart het uurwerk nog steeds als een relikwie.

^{127.} Na zijn herstel bezocht Alfred Mühler de graven van zijn kameraden op de Westerbegraafplaats en het klooster O.L.V. Visitatie in Sint-Amandsberg. Precies twee maand na de crash van LZ37, op 7 augustus 1915, huwde hij Christiane Merz. Tot 1920 bleef hij in dienst bij de Luftschiffer, eerst bij het grondpersoneel in Berlijn-Tegel, dan als Schirmmeister (logistiek officier, S4) bij Luftschifftruppe 17 in Jamboli (Bulgarije), vervolgens in de Schütte-Lanz luchthaven in Mannheim en tenslotte bij de Grenzschutzfeldluftschiffer. Na de oorlog werkte hij als boekhouder en douane-ambtenaar. In 1931 trad hij toe tot de NSDAP waar hij het tot Zellenleiter en Schulamtsleiter bracht. Als partijlid maakte hij nog carrière als inspecteur bij de accijnzen en bijzitter bij het Kreisgericht in Berlijn-Reinickendorf. Na de verovering van Berlijn door het Rode Leger werd hij op 19 juni 1945 als nazi-kaderlid geïnterneerd in het verzamelkamp Weesow-Werneuchen en in juli van dat jaar getransporteerd naar een kamp in Landsberg-Warthe, waar hij op 58-jarige leeftijd overleed op 19 oktober 1945. DICK Günter, Vom Himmel, durch die Hölle in's Klosterbett, Das geschente Leben des Alfred Mühler, Höhensteuermann auf Heeres-Luftschiff LZ37, 2015, www.siwi.archiv.de.

De volgende dagen daagden de ramptoeristen op ¹²⁸ en Gentse markt- en straatzangers haalden voor hun (klandestiene) vliegende blaadjes al snel inspiratie uit de crash van LZ37 op Sint-Amandsberg. Die liedjes werden gezongen in de café-chantants en op familiefeesten... als er geen Duitsers in de buurt waren. Het eerste en meest gekende ging als volgt:

*Zondagoavend al rond den halvertiene
Hemme wij ne zeppelijn geziene
Ze woare bezeg met hulder te vermoaken
Sigaren smoaken, ès da nie vriend ?
Moar den Engelsman hoa hulder in d'uuge
En hij zei, 'k zal 't hulder morgen ne kiër tuuge
Moandaogmorgen rond den twieën
Hemme wij hem weere geziene
In hij stond in vlamme in vier
Joa, neu hange ze te druuge
Op den birg al in de buume
Den ienen oan een tak
En den anderen deur een dak
Joa, den Engelsman die hee hem g'had*

In Duitsland was het nieuws de dag na de crash al bekend. Het leger lichtte onverwijld de nabestaanden van de gesneuvelden in en in de *Siegener Zeitung* verscheen het volgend bericht:¹²⁹

Siegen. 8. Juni. Aus dem Feld kommt die betrübliche Nachricht, daß Oberleutnant Otto van der Haegen den Heldentod fürs Vaterland gefunden hat. Wir haben im Siegerland die Laufbahn dieses wackeren Sohnes unserer Berge immer mit ganz besonderer Anteilnahme verfolgt. Ist er doch gewesen, dem wir den öfteren Besuch der von ihm geleiteten Zeppelinluftschiffe im Siegerlande verdanken durften, sodaß man hier den Luftriesen schon kannte und bewundert hatte, als selbst große Städte noch sehlichst nach einem Zeppelin Umschau hielten. Es war Leutnant van der Haegen immer eine große Freude – das wissen wir vom ihm selbst – wenn er sein Luftschiff über das Siegerland und im besonderen seine Heimat Kreuztal hinwegführen konnte, und noch vor wenigen Wochen durften bei einem ganz unerwarteten Sonntagsbesuch ¹³⁰ seine Landsleute Grüße und Wünsche für erfolgreiche Fahrt in sein Kriegsluftschiff hinaufwinken. Wir waren im Siegerland stolz auf diesen hoffnungsvoller Zukunft entgegen gehenden uns so oft erfolgreich gewesenen Piloten. Nun hat auch ihn der ehrenvolle Tod fürs Vaterland ereilt. Er hat sein Heldengrab in Gent, in seines verstorbenen Vaters Heimaterde gefunden.¹³¹ Uns wird er unvergeßlich sein.

Niettegenstaande de Duitse legerleiding er streng op toekeek dat er geen gevoelige militaire informatie werd gepubliceerd, verscheen er drie dagen later in de *Siegener Zeitung* een artikel dat meer details prijs gaf over de ramp met LZ37.¹³² De krant citeerde zelfs een bericht van de Britse Admiraliteit, waarin onomwonden werd gesteld dat op maandagochtend om 3 uur de Engelse piloot Warneford tussen Gent en Brussel een zeppelin aanviel, dat hij zes bommen afwierp die het luchtschip tot ontploffing brachten, dat het neerstortte en uitbrandde. Het artikel vermeldde verder de tussenlanding van de piloot en zijn terugkeer naar de geallieerde linies en ook al de beslissing van de Franse Minister van Oorlog Millerand om Warneford op te nemen in het *Légion d'Honneur*. Hieruit bleek dat men in Duitsland minder geheimzinnig deed

^{128.} O.m. de schrijfster Virginie Loveling, die er vrij uitvoerig over verteld in haar Oorlogsdagboeken, o.c., blz. 141 tot 149.

^{129.} Bericht, *Siegener Zeitung* 08.06.1915.

^{130.} Wellicht herinnert men aan de vlucht waarbij LZ37 van Gotha werd overgebracht naar Keulen-Bickendorf. 18 april 1915 viel inderdaad op een zondag.

^{131.} De redacteur schrijft hier niet letterlijk dat Gent de geboortestad van Otto's vader zou zijn, maar die zin kan ook wel aanleiding tot verwarring hebben gegeven.

^{132.} Bericht, *Siegener Zeitung* 11.06.1915.

dan in het bezette België, waar kranten als *De Gentenaar*, *De Landwacht*, *Vooruit* en *Het Volk* het moesten stellen met een door de bezetter opgelegd persbericht zonder veel details.¹³³ De Duitse bevolking daarentegen werd snel en behoorlijk over het voorval geïnformeerd. De *Siegener Zeitung* ontving via Sas van Gent ook een telegram uit Amsterdam waarin sprake was van een aanval door een Brits én een Frans vliegtuig en 28 (!) dodelijke slachtoffers onder de zeppelinbemanning. Volgens dat telegram stortte het luchtschip neer op een weeshuis en werden twee zusters en twee wezen gedood. Dat telegram is wellicht de oorzaak (of het gevolg ?) van misverstanden die jarenlang meegingen. In het Gentse ging het verhaal al snel van mond naar oor, regelmatig aangedikt met verzonnen of gegiste details.¹³⁴

De begrafenissen van de slachtoffers

Zuster Elisa werd op dinsdag 8 juni begraven op Campo Santo in Sint-Amandsberg, na een rouwmis in de kloosterkapel van Onze-Lieve-Vrouw Visitatie. De dag nadien, op woensdag 9 juni werd de kleine Odile Maes begraven op hetzelfde kerkhof, na een dienst in de kerk van het Sint-Elisabethbegijnhof. Dezelfde dag had de begrafenisplechtigheid plaats voor de bemanning van LZ37. Zes lijkwagens vervoerden de stoffelijke resten van het militair hospitaal naar de Gentse Westerbegraafplaats. Een militair muziekkorps speelde treurmarsen en zestien pelotons soldaten gingen de acht kisten voor, die elk door zes soldaten werden gedragen. Officieren, evangelische predikanten en een katholieke aalmoezenier hielden redevoeringen voor een driehonderdtal aanwezigen, meestal militairen van de Duitse eenheden die in en rond Gent waren gelegerd. De bemanningsleden van LZ37 werden oorspronkelijk begraven op de gemengde oorlogsbegraafplaats, waar ook honderden Belgen, Fransen, Italianen, Britten en Russen rustten, maar enkele maanden later werden ze overgebracht naar het nieuwe Duitse *Ehrenfriedhof*.

Figuur 21. De oorspronkelijke graven van de bemanning van LZ37.
Bron: *Kriegsalbum* Gent - Stadsarchief Gent.

Figuur 22. Het oorspronkelijk graf van Otto van der Haegen.
Bron: *Kriegsalbum* Gent - Stadsarchief Gent.

133. VANDERSTRAETEN Frederik, o.c., blz. 23 en 25.

134. Het is vooral de verdienste van Frederik Vanderstraeten en Piet Dhanens om die misverstanden uit te klaren en het verhaal dichter bij de waarheid te brengen.

De welgestelde familie van Kurt Ackermann uit Berlijn vroeg in september 1916 aan het Gentse stadsbestuur een concessie aan, waarop beide *Oberleutnanten* nogmaals werden herbegraven, de andere manschappen ernaast. De Duitse overheid liet daar een monument oprichten, ontworpen door Wilhelm Kreis,¹³⁵ gefinancierd door de *Luftschiffer Kameraden* en uitgevoerd door *Oberleutnant* Langen van het *Militärbauamt*. Het monument werd met een militair-patriottisch-religieuze plechtigheid ingehuldigd op 4 januari 1917, in aanwezigheid van familieleden van de gesneuvelden en de overlevende *Steuermann* Alfred Mühler.¹³⁶ Otto van der Haegen en Kurt Ackermann rusten nog steeds in hun metalen kisten (voorbehouden aan de officieren) aan de voet van dat gedenkteken op de Westerbegraafplaats. De andere manschappen van LZ37 werden in 1956 herbegraven op het Duitse militaire kerkhof van Vladsló¹³⁷ bij Diksmuide.¹³⁸

Otto van der Haegen stierf de soldatendood in Sint-Amandsberg, op amper 32 km van de geboorteplaats van zijn vader, die 66 jaar eerder van Ninove naar het Rijnland was geëmigreerd. Kort nadat Otto was gesneuveld, schreef zijn vriend Anton Klingspor een ontroerende brief naar Otto's zus Paula in Kredenbach-Lohe, waarin hij stelde dat het verlies van de jonge beloftevolle en zeer bekwame officier door het Duitse leger als een groot verlies werd ervaren.¹³⁹

De oorlogsvoering met luchtschepen bereikte haar hoogtepunt in het najaar van 1916, toen enkele keren een vloot van tien en meer schepen koers zette richting Engeland. De geallieerden sloegen echter terug. Hoe indrukwekkend de luchtschepen ook leken – hun effect op de oorlogsvoering was hoofdzakelijk van psychologische aard – het waren kwetsbare reuzen. Ze werden door lichte artillerie en afweergeschut vrij gemakkelijk neergehaald en vanaf 1915 speelden de technisch steeds beter wordende vliegtuigen en het gebruik van fosformunitie ook een rol in hun systematische vernietiging. Geleidelijk namen de bombardementsvliegtuigen van het type Gotha hun rol over. Voor Duitsland werd het luchtschipavontuur een aderlating, zowel financieel door het verlies van de enorme investeringen, als door het verlies aan geschoolde officieren en manschappen – de *Luftschiffer* behoorden immers tot de elitetroepen. In augustus 1917 hief het Duitse landleger haar *Luftschifferbataillonen* op, maar de Marine hield nog koppig vol tot het einde van de oorlog.¹⁴⁰ Bij de wapenstilstand op 11 november 1918 beschikte Duitsland nog over 15 zeppelins – 82 luchtschepen waren tijdens de oorlog verongelukt of

Figuur 23. Het LZ37 monument op de Gentse Westerbegraafplaats.
Bron: foto MVDH.

^{135.} Architect Wilhelm Kreis was actief tijdens het Duitse Keizerrijk, de Weimarrepubliek, de nationaal-socialistische tijd en in de periode van de wederopbouw van de Bondsrepubliek. Tot zijn belangrijkste ontwerpen behoren de Bismarcktoren, de Tonhalle in Düsseldorf, het Hygienemuseum in Dresden en het Galeria Kaufhaus in Wuppertal. Onder Albert Speer werkte hij mee aan de plannen voor Welthauptstadt Germania. Wikipedia.de. Sinds 1991 is het LZ37 monument op de Gentse Westerbegraafplaats beschermd. De Bondsrepubliek Duitsland is de huidige eigenaar en haar ambassade in Brussel staat in voor het onderhoud.

^{136.} N.N., Zum Gedächtnis Otto van der Haegens und seiner Mannschaft, Siegener Zeitung, 15.01.1917 - met tekst van de toespraak.

^{137.} Het Soldatenfriedhof Vladsló ontstond tijdens de Eerste Wereldoorlog naast een Duitse verbandpost in het Praatbos. Sinds de jaren vijftig is het een verzamelbegraafplaats: bijna 22.000 graven van Duitse gesneuvelden uit beide wereldoorlogen werden naar daar overgebracht vanuit 61 Belgische locaties. Onder de eiken rusten meer dan 25.000 soldaten. De eindeloze rijen platte grijze grafstenen in het grasveld en vooral het Treurende Ouderpaar van Käthe Kollwitz maken het tot een van de indringendste militaire begraafplaatsen. Wikipedia.nl.

^{138.} Zijn weduwe Elisabeth Trimborn en zijn familie lieten Willy Müller al op 3 juli 1915 ontgraven en op 6 juli 1915 herbegraven op het Nordfriedhof in Bonn, waar hij nog steeds rust op het ereperk van de VDK – Volksbund deutscher Kriegsgraberfürsorge. DICK Günter, Willy Müller, o.c.

^{139.} KRUSE Hans, o.c. Een vertaling van die brief is gepubliceerd op blz. 100 in het boek Luchtschip ontploft boven Gent van Frederik Vanderstraeten en Piet Dhanens, o.c.

^{140.} VON BUTTLAR-BRANDENFELDS Horst Julius, Unbekanntes von Luftschiffen, ihrer Kriegsführung und ihren Verlusten, in FELGER Friedrich (Hrsg.), Was wir vom Weltkrieg nicht wissen, W. Andermann, Berlin, 1929, Seite 172 – 173.

vernietigd.¹⁴¹ Het Verdrag van Versailles verplichtte Duitsland zijn laatste luchtschepen uit te leveren aan de overwinnaars. België kreeg de onderdelen van LZ62-L30.

Pionier van de luchtfotografie

Otto Van der Haegen wordt in Duitsland nog steeds erkend als een pionier van de luchtfotografie. Zijn beeldmateriaal was in de eerste plaats van militair en cartografisch belang. In zijn zeppelins was met dat doel een vaste camera gemonteerd.

Van de opnamen die hij maakte tijdens zijn vluchten op 24 april 1913 en 18 april 1915, zijn er 14 bewaard in de reeks *Bilder des Siegerlandes* in het *Bildarchiv des LWL-Medienzentrums*,¹⁴² die de reeks overnam van het voegere *Bezirkbildstelle Arnsberg*.¹⁴³ Hans Kruse publiceerde ze reeds in 1920 en wees daarbij ook op de heemkundige waarde ervan. Aangezien het Verdrag van Versailles (1919) de Duitse luchtvaart ontmantelde, twijfelde hij er niet aan dat de foto's van Otto voor lange tijd de enige luchtopnamen van zijn streek zouden blijven.¹⁴⁴ De historische waarde van de beelden lag vooral in het feit dat ze perfect de industrialisering van het Siegerland illustreerden. De helft van de bewaarde luchtfoto's brachten de grote vestigingen van de textiel-, ijzer-, staal- en assemblagefabrieken en hun indrukwekkend rokende schouwen in beeld. Ze illustreerden ook perfect de nauwe banden van de Duitse familie van der Haegen met de lokale industrie.

De overlevering

Voor al wie zich in Vlaanderen met de geschiedenis van LZ37 bezighield, de zeppelin die op 7 juni 1915 ontplofte boven Gent en neerstortte op Sint-Amandsberg, is het lang een raadsel geweest of de commandant, *Oberleutnant* Otto van der Haegen, met zijn Vlaamsklinkende naam ("van" en niet "von"!) al dan niet Belgische roots had...¹⁴⁵

Volgens een hardnekkig gerucht, dat decennialang stand heeft gehouden, zou hij een Gentenaar zijn geweest die zich tegen zijn vaderland had gekeerd. De Duitse ooggetuige Heinrich Wandt,¹⁴⁶ zelf soldaat in het bezette Gent, schreef daar echter al in de jaren twintig onomwonden over:

*Gläubige vlaamsche (sic) Katholiken brachten noch am selben Morgen das dumme Geschwätz auf, dass dieses gerade über Gent erfolgte schauerliche Ende des LZ37 die Straffe Gottes dafür sei, dass Oberleutnant van der Haegen, der der reichen und angesehenen Genter Familie dieses Namens entstammte, gegen die Verbündeten seines eigentlichen Vaterlandes, Belgien, die Waffen führte.*¹⁴⁷

---

141. Volgens de lijst gepubliceerd in VON BUTTLAR-BRANDENFELDS Horst Julius, o.c.

142. Die luchtfoto's zijn terug te vinden met zoek sleutel Otto Van der Haegen in Bildarchiv / Bilddatenbank LWL (Landschaftverbandes Westfalen Lippe), Medien-zentrum für Westfalen, www.lwl.org.

143. KOSTER Markus, Das Siegerland vom Luftschiff aus gesehen, 15 Luftbilder aus dem Ersten Weltkrieg und ihre Geschichte, Im Fokus, Nachrichten aus dem LWL-Medienzentrum für Westfalen, Heft 1, April 2009, Seiten 28-29.

144. KRUSE Hans, o.c.

145. DHANENS Piet i.s.m. DE DECKER Cynrik, De Zeppelins van Gontrode en Sint-Amandsberg, Een eeuw luchtvaart boven Gent, Deel I 1785 – 1939, Uitgeverij Flying Pencil, Erembodegem, 2008, blz 88 - 114.

146. Unteroffizier Heinrich Wandt ° Stuttgart 13.05.1890 + Berlijn-Schöneberg 22.03.1965 werd in 1915 gewond bij Ieper en overgeplaatst naar de Staf van het Etappengebied van het 4. Armeekorps in Gent. Zijn ervaringen en het gedrag van de Duitse officieren in het bezette Gent beschreef hij ongcensureerd in *Etappe Gent – Streiflichter zum Zusammenbruch (1921)* en *Erotik und Spionage in der Etappe Gent (1928)*. Zijn antimilitaristische geschriften en activiteiten leverden hem talrijke processen en gevangenisstraffen op, o.m. in een zaak rond leider van de Frontbeweging Adiel Debeuckelaere ° Handzame 12.12.1888 + Ninove 15.02.1979. Wikipedia.de.

147. WANDT Heinrich, o.c., Seite 86.

Zelfs de Siegerlander heemkundige Hans Kruse ¹⁴⁸ noemde Gent *die Heimat von van der Haegens Vorfahren*.¹⁴⁹

Goddelijke straf of niet, Otto van der Haegen was wel degelijk een Duitser, maar het geboorteland van zijn vader was België. Zijn roots lagen niet in Gent, maar in een andere, bescheidener Oost-Vlaamse stad, namelijk Ninove. Van daar waren de grootvader en de vader van Otto naar het Rijnland geëmigreerd en hij had weliswaar een Duitse moeder, maar een geboren Ninovieter als vader. De Duitse van der Haegens stamden af van een Ninoofse tak die verder in de tijd teruggaat op een Nederhasseltse stam. Otto was via zijn groot- en overgrootouders ook verwant aan de Ninoofse families De Mol, Van Der Elst, Van Eesbeeck, Stevens, Van Vreckom en Du Four.¹⁵⁰

Wellicht werpt het verhaal van zijn familie een ander licht op Otto Van der Haegen. Ook in recentere publicaties werd Otto nog opgevoerd als een Gentenaar die de zijde van Duitsland koos.¹⁵¹ Het oude verzinsel van de overgelopen Gentenaar deed hem oneer aan. Hij mocht dan wel tot de vijand behoren, maar hij was geen landverrader, wel een beroepsmilitair die in de oorlog deed wat van hem werd verwacht.

Voor de Duitse geïnteresseerden in het verhaal van LZ37 lag er wel een spoor naar Otto's afkomst klaar. In het *Siegerlander genealogisch lexicon* ¹⁵² van Lothar Irle ¹⁵³ wordt Otto duidelijk vermeld als zoon van Jan Lieven van der Haegen, geboren in Ninove. Zelfs zijn Nederhasseltse "stamvaders" Egidius Van Der Haegen, gehuwd Joanna Spigheleere (sic) en Adrianus Van Der Haegen, gehuwd Elisabeth Orghe (sic) worden daarin genoemd ¹⁵⁴ – merkwaardig genoeg wordt zijn grootvader Franz niet vermeld.

V

De Weimarrepubliek en de nationaalsocialistische tijd

Cornelia van der Haegen, de oudste dochter uit Jan Lievens eerste huwelijk, was van 1917 tot 1932 lerares aan de *Evangelische Volksschule* in Solingen-Stockdum. Zij overleed in 1934, op

Otto van der Haegen

Figuur 24. Otto van der Haegen
Bron: Siegener Zeitung 15.07.1933.

¹⁴⁸. Dr. Hans Kruse ° Iserlohn 22.04.1882 + Wenen 27.09.1941 was o.m. directeur van het Siegerland Museum, van het stadsarchief en de stadsbibliotheek in Siegen en van het Siegerlander Heimatverein. Als politicus behoorde hij tot de DVP (Deutsche Volkspartei, conservatief liberaal). - WOLF Thomas, Dr. Hans Kruse (1882-1941), Politiker, Archivar und Historiker im Nationalsozialismus – drei Aspekte eines rechten Wissenschaftlers, Stadtarchiv Siegen, z.d.

¹⁴⁹. KRUSE Hans, o.c.

¹⁵⁰. VAN DER HAEGEN Arthur, Familie Van der Haegen 400 jaar te Nederhasselt, e.b., Meerbeke, 2000

¹⁵¹. SCHOETERS Staf, De Eerste Wereldoorlog. Toen en nu. WOI in gedenktekens, monumenten en begraafplaatsen, Davidsfonds, 2011.

¹⁵². IRLE Lothar, Siegerländer Persönlichkeiten und Geschlechter-Lexikon, Selbstverlag des Siegerländer Heimatvereins, Siegen, herausg. 1974.

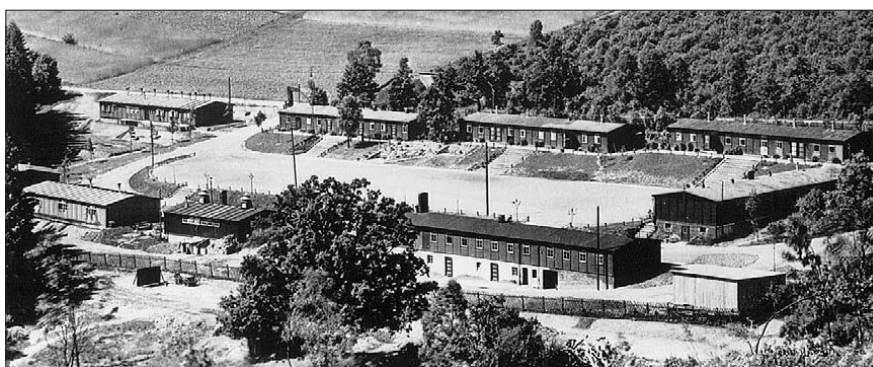
¹⁵³. Dr. Lothar Irle ° Niedersetzen 16.05.1905 + Siegen 15.05.1948, historicus, heemkundige en genealoog, was docent aan de Hochschule für Lehrerbildung in Dortmund. In de nationaal-socialistische tijd was hij lid van de NSDAP en Oberscharführer van de S.A. Na de Tweede Wereldoorlog uit het onderwijs verwijderd, werd hij verzekeringsagent. Hij publiceerde een veertigtal werken over het Siegerland. In 1993 werd om zijn naziverleden in Siegen betoogd tegen het voorstel om een straat naar hem te noemen. Literaturkommission für Westfalen, Lexikon Westfälischer Autoren und Autorinnen 1750-1950.

¹⁵⁴. Egidius Van Der Haegen ° Nederhasselt ca 1625 en Joanna (De) Spieg(h)eleer(e) waren oud-overgrootouders en Adrianus Van Der Haegen ° Nederhasselt 07.09.1667 en Elisabeth Ooghe ° Appelsterre 28.06.1693 oud-grootouders van Otto van der Haegen. Zij komen ook voor in de kwartierstaat van de auteur van dit artikel. Hun jongste gemeenschappelijke voorouders zijn evenwel Joannes-Baptist Van Der Haegen ° Nederhasselt 16.08.1741 + Ninove 19.05.1812 en Anna Maria Stevens ° Ninove 19.07.1748 + Ninove vóór 1815. Otto van der Haegen en Marc Van Der Haegen zijn verwant in de 11de graad, met een generatieverschil van -3.

65-jarige leeftijd en ongehuwd, in het *Evangelisches Krankenhaus Bethanien* van Dortmund-Hörde.¹⁵⁵

Op 17 augustus 1924 werd in Kreuztal-Ferndorf een monument voor de gesneuvelden ingehuldigd. Otto van der Haegen is onder anderen vermeld op dat gedenkteken met opschrift *Wir starben für die, die für uns leben!*

Tijdens de nationaalsocialistische periode werd in Kreuztal een *Reichsarbeitsdienstlager* naar Otto van der Haegen vernoemd. De *Reichsarbeitsdienst* was een overheidsorganisatie, in 1934 opgericht om de werkloosheid terug te dringen, die werd ingezet bij civiele, militaire en agrarische projecten en grote openbare werken. De nazi's recupereerden de naam van de lokale oorlogsheld Otto van der Haegen voor hun propaganda voor de RAD.

Figuur 25. Reichsarbeitsdienstlager Otto van der Haegen in Ferndorf.
Bron: Prentkaart H. Bode, Braunlage - verz. MVDH.

*Het gezin Thiele – Van der Haegen*¹⁵⁶

Adele van der Haegen huwde in Kreuztal op 3 april 1907 Friedrich Thiele,¹⁵⁷ leraar van opleiding en sinds 1903 rector in Eppendorf, een dorp in Saksen, waar het gezin ging wonen. Tijdens de Eerste Wereldoorlog diende Friedrich Thiele als *Oberleutnant* in het Duitse leger. Hij was tijdens de Weimarrepubliek (1918/19 – 1933) in Eppendorf ook brandweercommandant, gemeenteraadslid en ambtenaar van de burgerlijke stand. In 1933, toen de nazi's aan de macht kwamen, werd hij uit de schooldienst ontslagen op basis van § 4 / 140 van de Wet op de politieke onbetrouwbaarheid omdat hij lid was van de SPD,¹⁵⁸ die datzelfde jaar door Adolf Hitler werd verboden.

Het echtpaar Thiele – Van der Haegen kreeg vier kinderen :

1. Fritz Friedrich Gustav Adolf Thiele ° Eppendorf 28.07.1909 + Danzig 14.03.1945 van wie Otto Van der Haegen peter was
2. Gertrud Johanna Adele Thiele ° Eppendorf 10.01.1911 + Eppendorf 15.06.1982
3. Werner Livien Thiele ° Eppendorf 24.06.1913 + Skagerak 1944
4. Hans Wilhelm Thiele ° Weitmar 28.09.1916 + Bochum 21.03.1918 als kindje overleden

Fritz Thiele trad in de voetsporen van zijn vader en werd leraar. Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog, in de strijd tegen het Rode Leger aan het Oostfront, overleed hij aan zijn verwondingen in een veldhospitaal in Danzig (nu Gdansk in Polen). Hij liet een weduwe en een dochtertje van zes na.

155. DICK Günter, Stammbaum, o.c.

156. DICK Günter, Stammbaum, o.c.

157. Friedrich Gustav Adolf Thiele ° Langendreer 16.01.1880 + Eppendorf 14.09.1945.

158. Sozialdemokratische Partei Deutschlands.

Werner Thiele studeerde geneeskunde. Hij was scheepsdokter met de graad van *Major* aan boord van een U-Boot die in 1944 verdween in het Skagerak – in 1945 werd hij dood verklaard. Gertrud Thiele werd actrice en cabaretière. In 1956 huwde zij regisseur en reclamemaker Alfred Graf.

Adeles jongste zuster Johanna kwam na haar loopbaan als lerares bij haar in Eppendorf inwonen.

Adele van der Haegen stierf in Eppendorf in 1957 op 81-jarige leeftijd. Toen in 1959 ook Johanna overleed, stierf de familienaam van der Haegen van deze Duitse tak uit, gezien Otto de enige mannelijke telg was en hij ongehuwd en kinderloos overleed. De nakomelingen van zijn zussen gaan door het leven als Schneider, Thiele, Brasch...

* * *

Bijzondere dank aan Günter Dick (Sankt Augustin) voor zijn aanwijzingen over de weg die door de beide Ninoofse emigranten Van Der Haegen in de 19de eeuw werd gevolgd in de toenmalige Pruisische provincies Rijnland en Westfalen, tot Kreuztal in het Siegerland. Zijn op de akten gebaseerde stamboom maakte het mogelijk de geschiedenis van de Duitse tak van der Haegen te volgen en te beschrijven en zijn verder spuurwerk naar het leven en de ervaringen van de bemanning van LZ37 hebben dit artikel mee verrijkt. Evenveel dank aan Piet Dhanens (Gent) en Frederik Vanderstraeten (Sint-Amandsberg) die het verhaal van LZ37 lieten herleven en dichter bij de waarheid brachten door jarenlang onderzoek, diverse publicaties – artikels én boeken - lezingen en tentoonstellingen.

Verder welgemeende dank aan E.Z. Lucy Boddaert (Congregatie O.L.V.-Visitatie, Gent), Gert Rücker (Denkendorf), Robert Krebber (Hilden), Christina Dütjer (*Stadtarchiv Hilden*), Christa Vogel (*Stadtarchiv Kreuztal*), Friedrich Weber (*Archiv Siegener Zeitung*), Cornelia Becker-Bartscherer (*Siegerländer Heimatverein*) en Sofie Neuckermans (Stadsarchief Ninove) voor het opzoeken en doorgeven van documentatie, archief- en beeldmateriaal en bronnen. Ook dank aan mijn burens Patrick en Annelies Saliën – De Leersnijder voor hun taaltips en aan Rien Windens, Rozemie Steyaert, Georges Vande Winkel en Dirk Van de Perre voor het nalezen.

Bibliografie

Bronnen

- ARCHIV ZIEGENER ZEITUNG, diverse redactionele- en familieberichten uit de periode van 1874 tot 1915, bezorgd door archivaris Dr. Friedrich Weber, 10.08.2015
- www.albert-gieseler.de/dampf_de
- BILDARCHIV / Bilddatenbank LWL (Landschaftverbandes Westfalen Lippe), Medienzentrum für Westfalen, 2010 www.lwl.org
- KRAMP Mario, 1914: Vom Traum zum Abtraum – Köln und der Beginn des Bombenkriegs in Europa, Greven Verlag, Köln, 2014
- NEUE DEUTSCHE BIOGRAPHIE, Biographie Portal, www.ndb.badw-muenchen.de
- NEUMANN Georg Paul, Die Deutschen Luftstreitkräfte im Weltkriege, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1920
- ROBINSON Douglas H., The Zeppelin in Combat. A History of the German Naval Airship Division 1912-1918, 4th Revised edition, Schiffer Publishing Ltd., 2004
- SCHAUDEL Louis, 12 août 1914 - Badonviller, une ville sans histoire est une ville sans âme, Ed. Poupin-Wernert, Badonviller, 1926
- VON HOEPFNER Ernst Wilhelm, Deutschlands Krieg in der Luft, Ein Rückblick auf die Entwecklung und die Leistungen unserer Heeres-Luftstreitkräfte im Weltkriege, Verlag K.J. Koehler, Leipzig, 1921
- N.N., Otto van der Haegen, Siegener Zeitung, 15.07.1933
- N.N., Mit LZ37 aus 200 m brennend abgestürzt !, Kyffhäuser nr. 19, 8 Mai 1938, Seite 446 - 447
- N.N., Die Luftschiffrettung des tapfere Musketier Lipski, Geschichte der Kölner Luftfahrt, www.koelner-luftfahrt.de
- *Wikipedia.de*
  - Hilden – Dülken – Bielefeld – Wolfenbüttel – Ferndorf – Kreuztal - Ravensberger Spinnerei – Hermann Delius – Gustav von Mevissen - Eisenbahntruppe - Zeppelin – Liste der Zeppeline – Otto Van der Haegen

Figuur 26. A. Matignon - La chute du Zeppelin.
Bron: *L'illustration* N° 3772, 1915.

Carlos Holemans, 'Los espías no hablan', een onverzonnen en onthullend relaas over spionage en verraad.

In september 2023 verscheen in Spanje bij de uitgeverij Arpa het boek *Los espías no hablan*. De auteur Carlos Holemans beschrijft het resultaat van zijn tien jaar moeizaam onderzoek naar het verleden van Karel Holemans, een kunstschilder, Vlaams-nationalist, collaborateur, spion, smokkelaar en tempelier. Een vader die nooit over zijn vroegere tijd, over zijn bewogen en duister leven sprak.

De Nederlandstalige versie, vertaald door Gerda Rijsselaere, uitgever Manteau/De Standaard, ligt nu in de boekhandel.

Bij het schrijven van een bijdrage over de herberg 'De Paling' in Hofstade stootte ik op de naam Holemans.¹ Een oudere dame, ondertussen overleden, herkende de man op de foto als Karel Holemans en ze liet blijken liever "over de rest" te zwijgen. Anderzijds hoorde ik in de jaren 1970 een verhaal over een spion uit een Aalsterse familiestory.

Het is een aan te raden boek omdat het een waar gebeurd verhaal is, geschreven met een weloverwogen historische achtergrond. Het boek voldoet ook aan de nieuwsgierigheid naar de ontredde in oorlogstijd van een Aalsters "enfant terrible" en haar echtgenoot Holemans. Beiden verglijden ze later in een duister doen en laten met vaak ongelooflijke en avontuurlijke situaties, van verraad, van spionage, van overdreven rijkdom naar pure armoede. Het verhaal ontwikkelt zich in Spanje en België naar de toenmalige tijdsgeest vanaf de Spaanse Burgeroorlog met een slotcatastrofe midden jaren 1940.

Karel Holemans vluchtte begin 1943 finaal naar Spanje. Daar onderbrak hij evenmin zijn activiteiten en bleef als spion actief. Hij waagde zich aan een risicovolle reis naar Portugal met het doorsluizen van ledenlijsten en documenten van de Orde der Tempeliers. Na een reeks intriges en zijn mislukt huwelijk poogde Holemans zijn leven op orde te brengen. Hij trouwde in Spanje met Teresa Mestres (1930-2023), waaruit hun zoon Carlos in 1962 werd geboren. Hij leefde er in ballingschap en nam in 1979 zijn geheimen mee in het graf.

Na het vertrek van Holemans inde zijn vrouw, de Aalsterse Rachel Van der Elst, een toelage van de *Wehrmacht* voor bewezen diensten als spionne. Ze woonde in Brussel samen met de Franse nazi en collaborateur Delgrange. Later woonde ze in Zellik. Hoe het met Rachel na de bevrijding in 1944 en haar bewogen scheiding verging vertellen de laatste delen van het boek.

Rachel Van der Elst (Aalst 1905-Haaltert 1992)

Na de dood van haar vader in 1926, verhuisde de eenentwintigjarige Rachel met haar moeder naar Brussel. Hier studeerde Rachel verpleegkunde en leerde ze Karel Holemans kennen. Het paar trouwde in Averbode in 1933. Ze woonden in Mechelen .

1. UYTTERSROT, M., De herberg *In den Paling*, in *Denderland*, 2010, nr.1.

Figuur 1. Kaft van de Nederlandse versie.

Later knoopte ze aan in Mechelen met de socialist Antoon Spinoy (1906-1967). Ze volgde hem naar Spanje waar hij tijdens de Spaanse Burgeroorlog vanaf 1937 beheerder was van een hospitaal in de stad Onteniente nabij Valencia. Hier ging ze aan de slag als verpleegster. Rachel verhuisde naar Spanje omwille van haar gespannen huwelijk met Holemans en het stilgezwegen levenseinde van haar zoontje.

Holemans reisde in 1939 willens nillens zijn vrouw achterna. Hij haalde haar naar Mechelen terug. Daar werkte Rachel als verpleegster in de Mechelse kraamkliniek.² Haar leven tijdens de oorlog was even gewaagd en meeslepend als dat van haar man. Ze wisselde te pas en te onpas van spoor om haar dubbel leven te ordenen. Of ze tijdens haar bewogen oorlogsjaren met haar familie in Aalst nog contacten onderhield is moeilijk te volgen. Haar broers noch haar zusters raakten betrokken in de collaboratie, noch met het turbulente leven van hun zus Rachel.

Rachel Rosa Van der Elst, in Aalst geboren op 1 september 1905, overleed in het rustoord Sint-Anna in Haaltert op 2 maart 1992.³

Figuur 2. Rachel Van der Elst op latere leeftijd.
Bron: foto privéverzameling

Karel Holemans (1910-1979) de kunstenaar

Op de foto Karel Holemans met zijn schoonmoeder Marie-Louise De Schrijder op bezoek bij haar ongehuwde zus Elisa⁴ aan het ouderlijk huis, gekend als herberg “In de Paling”, gelegen nabij het station aan de Zijpstraat in Hofstade. Een vierde onbekende bezoeker/ster (Rachel Van der Elst?) fotografeerde.⁵ De herberg werd in de loop van 1943 afgebroken. Marie Louise De Schrijder overleed in Aalst op 22 december 1946.

Figuur 3. Herberg “In de Paling”, gelegen nabij het station aan de Zijpstraat in Hofstade. Afgebroken vóór 1945.
Bron: foto privéverzameling.

Hobbyfotograaf Holemans nam overwegend boomrijke landschappen in beeld die hem later inspireerden voor zijn schilderwerken. Holemans werkte bij Gevaert-fabriek in Mortsel. Zo raakte hij vertrouwd met de fotografie, wat opvalt in de kwaliteit en het formaat van zijn foto's. In 1931 nam hij ontslag en legde zich toe op zijn schilderwerken.

2. Sven Tuytens, *Vijwilligsters uit België in Brood en Rozen*, jrg. 2016, nr. 2. Id. *Las mamas belgas*, Tielt, Lannoo, 2017. Dit vernoemt R. Van der Elst als professionele verpleegster in Spanje tijdens de burgeroorlog.

3. Dochter van Franciscus Van der Elst, schoenmaker en Maria Louisa De Schrijder.

4. Geboren in Lede op 1 maart 1862, ongehuwd overleden in Hofstade op 13 augustus 1943. Dochter van Felix De Schrijder (°ca. 1834) en Rosalie Rombaut (°Lede ca. 1830).

5. UYTTERSROT, M., o.c.

Figuur 4. Foto abdij Averbode.
Rechterhoek: de handtekening van Holemans op de rugzijde van de foto.
Bron: foto privéverzameling.

Op de rugzijde is de foto gesigneerd door Karel Holemans. In beeld door de bomen heen de abdij van Averbode. Deze foto komt uit een reeks van een 35-tal wit-zwart foto's formaat 18 x 13 cm, waarvan er veertien op de rugzijde zijn gesigneerd.

Holemans ging er prat op dat hij nooit kunstonderwijs had gevolgd en een complete autodidact was. Aanvankelijk schilderde hij landschappen van de Kempen. Schilderijen van Holemans zijn niet vertegenwoordigd in Belgische musea, uitgezonderd het museum Hof van Busleyden in Mechelen. Dat bezit een doek met de Sint-Romboutstoren bij schemering (S0405; 110x110 cm).

Het museum Reina Sofia (Madrid) kocht in 1988 het schilderij *Brunas Brunas* (nevels), een werk uit 1944. Het zit in hun collectie, maar hangt niet in de vaste tentoonstelling. Ook de abdij van Averbode bezit een doek van Holemans.⁶

Op de volgende foto staat de Sint-Romboutskathedraal in beeld vanaf de Grote Markt. Rechts merkt men het standbeeld van Margareta van Oostenrijk. Het schilderij is rechts onder gesigneerd Karel Holemans. De foto noch het schilderij zijn gedateerd.

Marc Uyttersprot

Figuur 5. Schilderij Sint-Romboutstoren, Mechelen.
Bron: Hof van Busleyden.

⁶. Op de vraag naar meer informatie hierover, volgde geen reactie.

Rachel Van der Elst (echtgenote Karel Holemans), haar ouders, haar broers en zussen.

Aansluitend op het “Signalement - Spionnen praten niet” over Karel Holemans besteden we in deze bijdrage meer aandacht aan een min of meer ondergeschikt deel van het boek, namelijk de afkomst van Rachel Van der Elst. Zij werd geboren op 1 september 1905. ¹ Rachel Rosa was het vijfde kind uit een alledaags gezin van zeven wonend in Aalst in een volkse buurt aan de Sint-Annastraat 22. ²

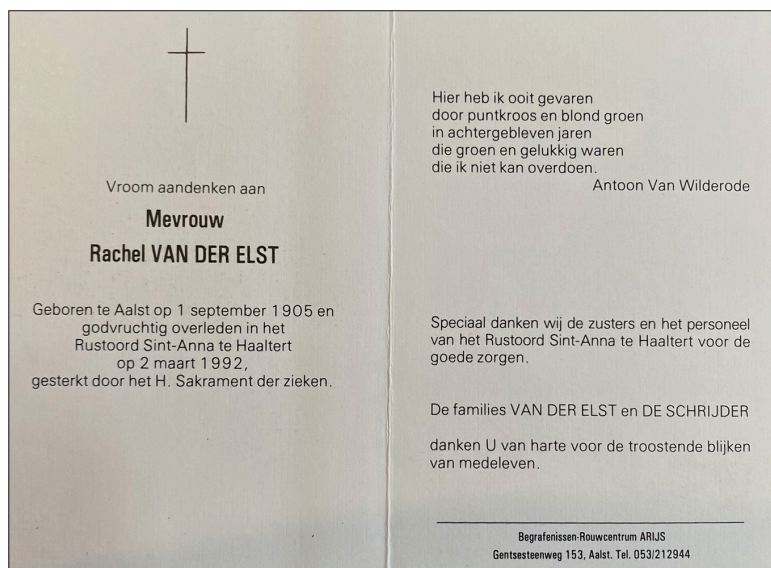
Haar vader Franciscus Van der Elst (1869-1926) verdiende de kost als schoenmaker; haar moeder Marie Louisa De Schrijder (Hofstade 1870-1946) zorgde voor haar gezin. ³

Haar onrustig huwelijk met Karel Holemans en later haar bewogen oorlogsjaren beperkten de contacten nog met haar familie in Aalst. Uit familiedocumenten blijkt dat ze vooral met haar zus Elisa (1900-1989), wonend in Hofstade, en met haar zus Maria (1911-2003), gasthuiszuster Paula, in contact bleef.

Haar broers noch haar zusters raakten betrokken in de collaboratie, noch in het turbulente leven van hun zus Rachel.

Figuur 1. 1980. Viering gouden kloosterjubiläum zuster Paula (staande). Zittend Elisa en Rachel.
Bron: privéverzameling.

Figuur 2. Doodsprentje Rachel Van der Elst. Rachel Rosa Van der Elst, overleed in het rustoord Sint-Anna in Haaltert op 2 maart 1992.

Rachel groeide op met haar broers Maurice en Jan.

De oudste, Maurice, werd huisschilder. Na de dood van zijn vader eind 1926, verhuisde Maurice “schilder-glazenmaker” zijn verfhandel van het ouderhuis naar de Gentsestraat 100.

1. Tenzij anders aangeduid betreffen de plaatsgegevens de stad Aalst.

2. De Sint-Annastraat werd in 1927 herdoopt naar IJzerwegstraat om verwarring met de Sint-Annalaan te vermijden. Huidige Treinstraat.

3. Haar ouders Felix De Schryder en Rosalia Rombaut hielden een herberg in Hofstade.

Figuur 3. Rouwstoet.
Bron: foto privéverzameling

Maurice werd geboren op 20 februari 1895 en overleed op 14 mei 1962. Hij was gehuwd in Moorsel op 7 juni 1916 met de dienstmeid Maria Philips.⁴ Zijn weduwe leefde later in het rustoord Sint-Lieven aan de Dr. De Moorstraat. Het rustoord paalde aan het Sint-Elisabeth hospitaal van waar haar schoonzus, de gasthuiszuster Paula, haar dagelijks bezocht. Maria Philips overleed begin maart 1984.

Op 14 mei 1962 overleed de zevenenzestigjarige Maurice Pieter Van der Elst, echtgenoot van Maria Philips. De begrafenisstoet verliep van het sterfhuis, Gentsestraat 100, naar de parochiale kerk van Sint-Jozef. Achter de lijkwagen drie hospitaalzusters, centraal zuster Paula, gevolgd door familie, kennissen en bureu.

Figuur 4. Aan de doodskist staan zuster Paula, in de wereld Maria Van der Elst, zijn zus en Fritz Van der Elst, zijn zoon. De andere personen zijn niet geduid.

Rachels jongere broer Jan Emmanuel, geboren op 4 november 1908, huwde op 11 november 1930 met Adela Sylvia Maes, een tichenstikster.⁵ Ze woonden aan de IJzerenwegstraat. Jan was postbediende (1930). Later werd hij winkelier en woonde met zijn vrouw in de Molenstraat 37. Hier verkochten zijn tantes Alina en Constance hoeden en mutsen. Jan Van der Elst nam deze handelszaak over.

Adela Maes overleed op 3 september 1939.

Jan zijn tweede huwelijk met Emma Maria D'Haese⁶ had plaats in januari 1940. Emma bediende nu de hoedenwinkel. In haar vrije tijd speelde ze bij de toneelkring 't Land van Riem.

De zesenzestigjarige Jan overleed in 1974. Enige tijd later, in september 1977, werd de

4. Geboren in Moorsel op 6-6-1895. Dochter van Domien Philips en Maria Antonia Bosmans.

5. Geboren op 12-2-1906, dochter van Joannes Baptist Maes, paswerker en Martha Goethals. Een tichenstikster werkte op een geschikte naaimachine om de losse delen van het bovenleder aan elkaar te stikken naar een schoenvorm.

6. Geboren op 21-9-1915, dochter van Albert Leander D'Haese, werkman en Maria Augusta De Schryver. Woonden Pieter Couckestraat, later aan het Roklijf.

hoedenzaak stop gezet. Het gezin Emma D’Haese verhuisde naar Sint-Amands aan de Schelde. Bij deze gelegenheid ontvingen hun niet bij naam genoemde “dierbaren” een pamflet met een toelichting over de achtergrond van hun beslissing om de *aloude Keizerlijke Stede* te verlaten:

Reeds decennia moesten wij de nodige benevolentie aan de dag leggen bij het inademen van het stankzwangere Aalsterse zwerk. Daar echter de desodorisatie op zich liet wachten, daar de enigmatische exhalaties van de Dender ons stilaan naar een collaps voerden, en indachtig de exquise slogan van onze milieuvrienden: “Wij zijn de stank en het lawaai beu”, kozen wij na justitieuze meditatie de ontsnappingsmogelijkheid van verhuizen.” .... “Of om het nu eens ingewikkeld te zeggen: Wij zijn verhuisd van de Molenstraat 37 te 9300 Aalst naar de Sportlaan (..) te 2688 St. Amands.

De “Dierbaren” waren altijd welkom bij “mw. Jan Van der Elst, Marc Van der Elst, Freya en Tijl.” Achtergrond van hun verhuis was de ondragelijke geur afkomstig van de maïszetmeelfabriek Amylum, vandaag Tereos geheten - bij de oudere Aalstenaars als “de glucoserie” gekend - die regelmatig het stadscentrum verpestte.

Figuur 5. In de deuropeningen van hun winkel aan de Molenstraat poseren de gezusters Alinda en Constance Van der Elst. Rechts staat Adela Maes.
Bron: foto privéverzameling

Gezusters Van der Elst – Jan Van der Elst (1908-1974)

Begin maart 1916, in volle oorlogstijd, meldden Rachels tantes Alinda en Constantia⁷ via de lokale kranten de opening van een winkel aan de Bisschopstraat 1, aan de Werf. Bij aanvang boden ze mutsen aan. De hoeden waren voor later.

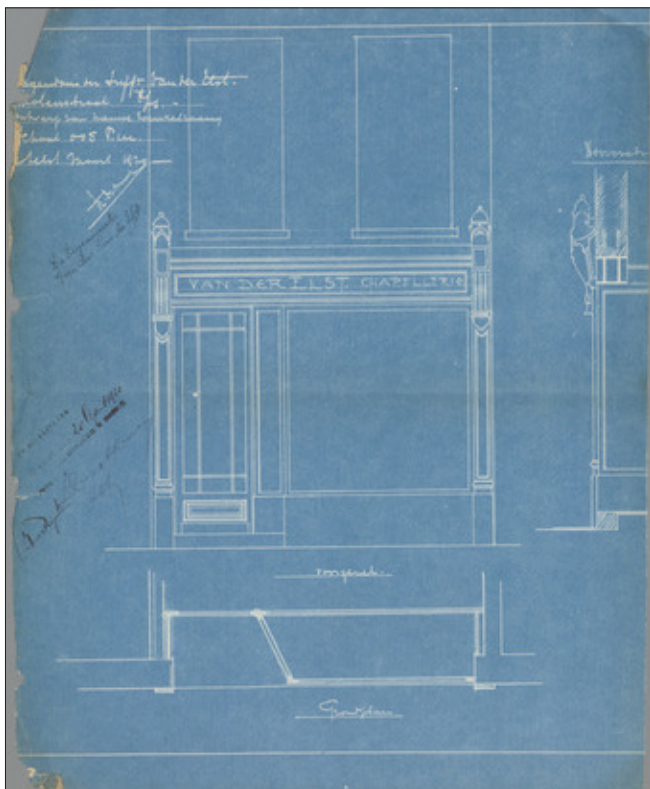
Tussendoor kregen ze op een februarinacht in 1919 dieven op bezoek die gewoon het vitrineglas uitsneden en met een partij mutsen aan de haal gingen.

De zaken verliepen naar wens. In zomer van 1920 verhuisden de gezusters Van der Elst na de verbouwing van een winkelhuis naar de Molenstraat 37. Ze beloofden daar hoeden en mutsen gegarandeerd aan de voordeligste prijzen te verkopen.

Figuur 6. Mededeling van adresverandering in de plaatselijke krant.
Bron: De Volksstem van 1 juni 1920.

7. Rosalia “Alinda” °24-1-1861-+1-12-1947, ongehuwd. Maria “Constance” °14-12-1862-+10-4-1932, ongehuwd.

Figuur 7. Bouwdossier Aalst.

Bron: Stadsarchief Aalst, bouwdossier ALS_BV_1920_033

Constance overleed in 1932, Alinda overleed vijftien jaar later. Jan Van der Elst zette de hoedenzaak van zijn tantes verder.

Rachel had vier zussen: Esther, Alina, Elisa en Maria. Aan Esther Maria, geboren op 11 mei 1903, zal Rachel weinig herinneringen hebben bewaard. Het kind overleed in de zomer van 1910.

Haar oudste zus Alina Maria, geboren op 14 juni 1897, huwde op 27 december 1923 met Alois De Reu,⁸ magazijnier, later autovoerder.

Weduwnaar Alois De Reu overleed in mei 1972. Hij woonde in het stedelijk rustoord Sint-Job aan de Marktweg.

Rachels zus, Elisa Maria Xaveria, geboren op 26 januari 1900, huwde op 19 juni 1924 met Frans Paulinus Meer(s)schaert.⁹ Het echtpaar woonde in Hofstade aan het Lindeveld en later aan de Blektestraat. Frans was bediende spoorwegen. Hij overleed in Hofstade op 12 juni 1971. Op zijn doodsbrief komt zijn schoonbroer Karel Holemans nog voor. Elisa had zeker vóór de oorlog goede verstandhouding met haar zus Rachel en haar man Karel die haar talrijke foto's naliet. Deze collectie betreft wit-zwart beelden al dan niet gefotografeerd door Karel Holemans.

Holemans werkte een periode bij Gevaert in Mortsel. De foto's getuigen van een goede technische kwaliteit. De beelden kunnen best gebruikt worden als inspiratie voor de schilder Holemans, wat zijn bedoeling was.

Elisa overleed op 26 september 1989.

Dochter Esther Meerschaert (1925-2020) verzekerde later de bewaring van het fotografisch materiaal.

⁸. Geboren op 6-9-1902, zoon van Rochus Antoon De Reu, schaliedekker en Maria Sophia Daelman (°Schaarbeek- + 27-11-1918).

⁹. Geboren op 27-3-1892, zoon van Victor Meersschaert (°Hofstade), 'vleeschhouwer', en Maria Claudia Van Nuffel (°Herdersem).

Rachels jongste zus Maria Esther, geboren op 15 augustus 1911, leefde met de kloosternaam Paula. Ze trad in bij de gasthuiszusters 29 oktober 1930; ze werd geprofest op 12 mei 1932. Zuster Paula stond in dienst van het Sint-Elisabeth hospitaal. Later werkte ze als chef-keuken in het rusthuis Sint-Job.

In 1980 vierde zuster Paula op 20 september haar gouden kloosterjubileum in het rusthuis Sint-Anna Haaltert.

Haar diamanten kloosterjubileum kloosterleven vierde ze op haar negentigste verjaardag in het rusthuis Ten Rozen van de gasthuiszusters.

Twee jaar later, op 8 december 2003 overleed zuster Paula daar omringd door haar medezusters in het rusthuis Ten Rozen.

Marc Uyttersprot

Figuur 9. Kloosterjubileum zuster Paula.
Bron: privéverzameling.

De auteurs

Wouter Van der Spiegel

Babbelaarstraat 159
9300 Aalst
wouter.vdsp@outlook.com

Marc Van Der Haegen

Edmond De Deynstraat 21
9400 Ninove
the.bakery@hotmail.be

Marc Uyttersprot

Krokusstraat 1
9308 Hofstade
uyttersprot.marc@telenet.be

Het LAND van AALST

TIJDSCHRIFT

Jaargang LXXVIII • 2026 • Nummer 1 • januari - februari - maart - april

Van de redactie

Het tijdschrift in 2026. 1

Artikels

Wouter Van der Spiegel
De antagonist van Iwein van Aalst: graaf Willem Clito. 2

Marc Van Der Haegen
De Duitse tak van een Ninoofse familie Van Der Haegen en het verhaal van het luchtschip LZ37 in de Eerste Wereldoorlog. 14

In de kijker

Marc Uyttersprot
Carlos Holemans, 'Los espías no hablan', een onverzonnen en onthullend relaas over spionage en verraad. 44

Marc Uyttersprot
Rachel Van der Elst (echtgenote van Carlos Holemans), haar ouders, haar broers en zussen. 47

hetlandvanaalst@gmail.com • <http://www.hetlandvanaalst.be>

De kaart op de achterkant dateert uit de vroege 17de eeuw en toont Rijks-Vlaanderen, met centraal het Land van Aalst. De maker is onbekend, maar de kaart werd opgedragen door Antonius Sanderus, voor zijn atlas 'Flandria Illustrata, sive Descriptio comitatus (...)', uitgegeven door Johannes Willemszoon Blaeu circa 1644.

Historische vereniging Het LAND van AALST

Werkdomein:
Het gebied van de voormalige kasselrij Het Land van Aalst
Van de Schelde tot de Dender
Van de prehistorie tot en met de 20ste eeuw